

Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume XXVIII Ekim / October 2024 Sayı / No. 4

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ YARGILAMASINDA DOSTANE ÇÖZÜM VE TEK TARAFLI DEKLARASYON USULÜ: ADALET VERİMLİLİK ÇATIŞMASI

FRIENDLY SETTLEMENT AND UNILATERAL DECLARATION
PROCEDURE IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: THE
CONFLICT BETWEEN JUSTICE AND EFFICIENCY

Esra YILMAZ EREN*

ÖZET

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvuru sahipleri tarafından gündeme getirilen insan hakları sorunlarını sınırlı insan kaynağı ile makul sürede çözmeye çalışmaktadır. İş yükünü azaltmak amacıyla dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyon gibi usuller yargılamanın parçası haline getirilmiştir. Böylece özellikle yerleşik içtihadın bulunduğu mükerrer davalarda tarafların Mahkeme gözetiminde anlaşması ile uyumsuzlukların çözüme kavuşturulması amaçlanmaktadır. Öte yandan Mahkeme 2019 yılından itibaren bütün başvurular bakımından dostane çözüm teklifinde bulunmayı ana kural haline getirmiştir. Bu uygulamanın yargılama sürecinin hızlanmasına ve Mahkemenin etkinliğinin artırılmasına katkıda bulunacağı ifade edilmektedir. Ancak usulün otomatik olarak tüm davalar bakımından uygulanması başvurucular bakımından hak kaybına yol açabilecek ve madde 2 ve 3 gibi ciddi insan hakları ihlalleri bakımından bu usul, mağdur yanında Mahkeme'nin misyon ve itibarına da zarar verebilecektir. Bu makalede, AIHM'in iş yüküne çare olarak geliştirilen dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyon usulleri, yargılama sistemi reformları ışığında ele

* **Dr. Öğr. Üyesi**, Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı/İSTANBUL, **E-posta:** eren@tau.edu.tr, **ORCID:** 0000-0001-5422-9247, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1489775.

• **Atf Şekli/ Cite As:** Yılmaz Eren E, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargılamasında Dostane Çözüm ve Tek Taraflı Deklarasyon Usulü: Adalet Verimlilik Çatışması", *AHBVÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(4), 2024, s.453-496.

• **İntihal/ Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / *This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

alınmaktadır. Her bir çözüm yolunun olumlu ve olumsuz yönleri incelenerek, mahkeme önündeki bütün başvurular bakımından adeta hızlandırılmış usul şeklinde yeknesak bir uygulama oluşturulmasının AİHM yargılama sistemi bakımından sakıncalarına değinilmektedir. İnsan hakları yargılamasında uzlaşmanın hangi hallerde meşru sayılabileceği değerlendirilerek özellikle tek taraflı deklarasyon usulünde mağdurların rızası hilafına başvurunun sonlandırılması karşısında bu usulün madde 2 ve 3 ihlali gibi ciddi nitelikteki insan hakları ihlalleri bakımından daha titizlikle uygulanması ve Bakanlar Kurulu'na da denetim yetkisi tanınması gerektiği ifade edilmektedir. Başvuruların hızlıca çözüme kavuşturularak Mahkemenin verimliliğinin artırılması ile insan hakları ihlallerinin tespiti ve mağdurların tatmini suretiyle adaletin sağlanması arasındaki denge doğru belirlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: AİHM, AİHM'in etkililiği, Dostane çözüm, Tek taraflı deklarasyon, İş yükü, Kayıttan düşürme kararı.

ABSTRACT

The European Court of Human Rights strives to address human rights issues raised by applicants within a reasonable time, despite its limited human resources. To alleviate the workload, procedures such as the friendly settlement procedure and unilateral declarations are introduced. These methods aim to resolve disputes especially in repetitive cases through agreements supervised by the Court. However, starting from 2019, the offering of friendly settlements has become a general rule for all applications. It is posited that this measure will expedite the trial proceedings and bolster the efficacy of the Court. Nevertheless, the application of this procedure to all cases may engender rights infringements for applicants. Moreover, in cases involving grave human rights violations, this procedural approach could potentially undermine both the mandate and standing of the Court alongside the rights of the victim. This article examines the friendly settlement and unilateral declaration mechanisms within the framework of judicial system reforms. By analyzing the merits and drawbacks of each remedy, it addresses the potential risks of establishing a uniform application that functions almost as an expedited procedure for all applications before the Court. It is emphasized that in human rights adjudications, the legitimacy of reconciliation must be carefully assessed, and supervisory authority should be vested in the Committee of Ministers. A judicious equilibrium between augmenting the Court's efficiency and upholding justice must be meticulously deliberated upon.

Keywords: ECtHR, Effectiveness of the ECtHR, Friendly settlement, Unilateral declaration, Over-burdening, Striking out decision.

EXTENDED ABSTRACT

The European Convention on Human Rights (ECHR) ensures the effective protection of human rights by granting individuals legal standing under international law. In parallel with the growing number of states parties to the Convention and the

increasing awareness of human rights, the number of applications submitted to the European Court of Human Rights (ECtHR) has seen a significant rise over the years. To address the case backlog, substantive and procedural reforms have been introduced through amendments such as Protocols No. 11 and No. 14, with the primary objective of enhancing the efficiency and functionality of the system. Driven by similar considerations, the Court has adopted the pilot judgment procedure and the friendly settlement procedure in its adjudicative framework. The term 'friendly settlement' refers to the resolution of a dispute before the ECtHR through an agreement between the parties, concluded prior to a judgment on the merits. Initially, the friendly settlement procedure was applied in cases involving repetitive applications arising from systemic national practices, as well as in situations where settled case law existed. However, with the procedural reforms introduced in 2019, a structured approach was established whereby each case submitted to the Court must first undergo a twelve-week friendly settlement phase, followed by a twelve-week contentious phase. As a result, the friendly settlement mechanism has become an integral component of the ECtHR's judicial process.

Recent qualitative analyses of the ECtHR's judgments indicate that the majority of claims do not proceed to the merits stage. Although a substantial proportion of cases are dismissed on procedural grounds, a significant number are also struck out due to friendly settlements or unilateral declarations. Given the Court's heavy workload these mechanisms are generally deemed reasonable for repetitive cases or matters with well-established jurisprudence. By resolving cases that do not necessitate in-depth scrutiny in a more efficient manner, the Court is able to allocate its time and resources to addressing cases involving more serious and complex human rights violations. However, the application of friendly settlement procedures as a uniform mechanism for addressing all human rights violations carries the inherent risk of compromising the fundamental aim of the ECtHR -to uphold justice through its protective framework that designates individuals as subjects of international law. The processes of identifying violations, sanctioning perpetrators, and obtaining acknowledgment of governmental accountability are regarded as essential prerequisites for providing effective remedies to victims and fostering a sense of restoration. Therefore, the safeguarding of human rights represents not only an obligation to individual victims but also a collective duty owed to society at large.

In light of these considerations, this study undertakes a comprehensive examination of the friendly settlement and unilateral declaration procedures developed to enhance the operational efficacy of the ECtHR, with a particular emphasis on the dimensions of justice and efficiency. Accordingly, the first section chronologically analyzes the process by which the friendly settlement procedure has been integrated into the Court's adjudicative framework. The second section explicates the unilateral declaration procedure, a mechanism developed through case law to alleviate the Court's caseload and enhance its operational efficiency. By comparing the distinctions between the two procedures, the study evaluates their respective impacts on the

ECtHR's adjudicative process. The final section engages with the potential pitfalls of uniformly applying friendly settlement procedures across all cases, particularly concerning the pursuit of efficiency within human rights adjudication. The analysis posits that the indiscriminate application of friendly settlement procedures could jeopardize the integrity and effectiveness of the human rights protection system established by the ECHR. In this context, it is argued that the Court should rigorously evaluate the specific circumstances of each case, the nature of the rights implicated, and the characteristics of the actions being contested. For core rights, such as those articulated in Articles 2 and 3 of the ECHR, the implementation of these procedural mechanisms should occur only under explicitly defined conditions and following a meticulous scrutiny. Moreover, it is proposed that the commitments articulated in unilateral declarations, alongside those in friendly settlements, should be monitored and enforced by the Committee of Ministers. This perspective emphasizes the principle that the quest for efficiency within the judicial process must not be prioritized at the expense of substantive justice.

GİRİŞ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) oluşturduğu sistem ile bireyleri uluslararası hukukta hak sahibi yaparak etkili bir insan hakları koruması sağlamaktadır. Sözleşmeye taraf devlet sayısındaki artış yanında, insan hakları farkındalığının yaygınlaşması ile paralel olarak Mahkeme'ye yapılan başvuru sayısı yıllar içerisinde artmıştır.¹ Oluşan dava yükünün azaltılması amacıyla 11 ve 14 No.lu Protokoller gibi değişikliklerle sistemde maddi ve usuli reformlar gerçekleştirilmiş ve sistemin etkili biçimde işlemesi amaçlanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de benzer mülahazalarla mevcut yargılamasında pilot karar usulü² ve dostane çözüm usulü gibi özel

¹ 1959 - 1998 yılları arasında Mahkeme 1027 başvuruyu karara bağlamış iken (Bkz. European Court of Human Rights, *Survey Forty Years of Activity 1959-1998*, s. 26 <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/survey_19591998_bil> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024) sadece 2023 yılında 38.260 başvuru hakkında karar verilmiştir. Bkz. European Court of Human Rights, *Annual Report 2023*, s. 108 <<https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2023-eng>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

² Pilot karar usulü hakkında bilgi için bkz. Helen Keller/Magdalena Forowicz/Lorenz Engi, *Friendly Settlements before the European Court of Human Rights*, Oxford University Press, 2010, s. 55 vd; David Harris / Michael O'Boyle / Ed Bates / Carla Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan (Çev.), Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021, s. 147 vd; Philip Leach/Helen Hardman/Svetlana Stephenson, "Can the European Court's Pilot Judgment Procedure Help Resolve Systemic Human Rights Violations? Burdov and the Failure to Implement Domestic Court Decisions in Russia", *Human Rights Law Review*,10(2), 2010, s.346-359.

usuller kullanmaktadır.³ “Dostane çözüm”, AİHM önünde devam eden bir anlaşmazlığın taraflar arasında imzalanan bir anlaşma ile esas hakkında karar verilmeden önce çözüme ulaştırılması olarak tanımlanmaktadır.⁴ Dostane çözüm usulü ilk uygulamalarında genellikle ulusal pratiklerden kaynaklanan mükerrer başvurular ve yerleşik içtihadın olduğu davalarda kullanılmıştır. Ancak 2019’dan itibaren getirilen yeni usulle birlikte Mahkemeye gelen her davanın, önce on iki haftalık bir dostane çözüm aşaması ve ardından on iki haftalık bir ihtilaf aşamasından geçmesi düzenlenmiş ve dostane çözüm, adeta AİHM yargılamasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.⁵ Davanın içeriği veya somut nitelikleri göz önüne alınmadan Mahkemeye gelen tüm davalara zorunlu bir dostane çözüm aşaması uygulanması, AİHM önündeki uyumsuzluk çözüm sistemini değiştirmiştir. Bu sistemle Mahkeme, davaları olağan usulden uzaklaştırarak, AİHM aracılığıyla, bireysel mağdurları çözüme yönlendirmeyi, daha az tartışmalı davalarda işlemleri hızlandırmayı ve Mahkemenin yeni konuları ele almasına zaman ayırmayı amaçlamaktadır.⁶

Son yıllarda Mahkeme kararlarına ilişkin yapılan nitel analizler göstermektedir ki, ulusal düzeyde ihlal giderimi sağlayamayan ve son çare olarak AİHM’e başvuran mağdurların büyük çoğunluğunun iddiaları Mahkeme tarafından görüşülmemektedir. Esas inceleme aşamasına geçemeyen başvuruların önemli bir kısmı usuli sebeplerle reddedilen başvurular olsa da; dostane çözüm veya tek taraflı beyanla kayıttan düşürülen başvurular da önemli sayıdadır.⁷ Mahkemenin iş yükü ve bekleyen dosya sayısı göz önüne alındığında mükerrer davalar, yerleşik içtihadın bulunduğu hususlar veya maddi giderimin yeterli olduğu başvurular bakımından adeta hızlandırılmış usul olarak adlandırılabilir bu yöntemler makul kabul edilmektedir. Zira içeriği detaylı inceleme gerektirmeyen başvuruların hızlıca çözüme kavuşturulması,

³ Yaşar Salihpaşaoğlu, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamada Kullandığı Yöntem, İlke ve Usuller*, Adalet Yayınevi, 2020, s. 193 vd.

⁴ Christos L. Rozakis, “Unilateral Declarations as a Means of Settling Human Rights Disputes: A New Tool for the Resolution of Disputes in the ECHR’s Procedure”, *Promoting Justice, Human Rights and Conflict Resolution through International Law*, Marcelo G. Kohen (Ed.), Koninklijke Brill NV Leiden, 2007, s. 1003.

⁵ Nino Jomarjidge/Philip Leach, “What Future for Settlements and Undertakings in International Human Rights Resolution?”, *Strasbourg Observers*, April 15, 2019 <<https://strasbourgobservers.com/2019/04/15/what-future-for-settlements-and-undertakings-in-international-human-rights-resolution>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

⁶ Keller/Forowicz/Engi, s. 3.

⁷ İstatistikler için bkz. ECHR, *Analysis of Statistics*, <<https://www.echr.coe.int/statistical-reports>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

Mahkeme'ye ciddi nitelikteki ihlallere kaynak ve zaman ayırma imkanı sağlamaktadır. Öte yandan tüm insan hakları ihlalleri bakımından yeknesak bir usul olarak dostane çözüm yollarının uygulanması, bireyi ulusal üstü hukukta bir hak süjesi yapan AİHM'in oluşturduğu koruma mekanizmasının adaleti tesis etme şeklindeki temel amacına zarar verme tehlikesini barındırmaktadır. Zira mağdurların kendilerine kimlerin ve neden zarar verdiğini öğrenme hakkı veya yakınlarının kayıp kişilerin akıbetini bilme hakkı, topluma hem adalet hem de uzlaşma getirme çabasının önemli unsurlarındandır.⁸ İhlallerin tespiti, faillerin cezalandırılması ve hükümetin sorumluluğu kabul etmesi mağdura etkili bir çare sunmanın ve iyileşme hissi sağlamanın gerekli bir adımı olarak görülmektedir. İnsan haklarının korunması sadece bireysel mağdura yönelik bir görev değil, aynı zamanda topluma karşı da bir görevdir.⁹

Bu mülahazalarla mevcut çalışmada AİHM kararlarının analizi ve teorideki tartışmalar ışığında AİHM sisteminin işlerliğini arttırmak amacıyla geliştirilen dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyon usulleri adalet ve verimlilik ekseninde incelenmektedir. Doktrinde AİHM yargılamasına ilişkin monografik pek çok eser bulunmasına rağmen doğrudan bu usulleri karşılaştırmalı olarak ele alan eserler sınırlı sayıdadır. Türkiye bakımından önemli araştırma konusu olan bu usullere ilişkin genel bir karşılaştırma yapabilmek ve sistemin verimliliğini arttırmaya ilişkin reformların, sistemin sağladığı koruma üzerindeki etkisini değerlendirebilmek amacıyla ilk bölümde dostane çözüm usulünün Mahkemenin yargılamasının bir parçası haline gelmesi kronolojik olarak incelenmiştir. Literatür açısından önem arz eden Mahkeme kararları ışığında dostane çözüm usulünün uygulanışı ve farklı ihlallere dayalı başvurular bakımından etkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Mahkemenin dosya yükünü azaltmak ve verimliliğini arttırmak amacıyla içtihatla geliştirilen bir usul olan tek taraflı deklarasyon usulü açıklanmıştır. İki usul arasındaki farklılıklar karşılaştırılarak; bu usullerin AİHM yargılaması üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde insan hakları yargılamasında verimlilik amacıyla dostane çözüm

⁸ Jo M. Pasqualucci, "The Whole Truth and Nothing but the Truth: Truth Commissions, Impunity and the Inter-American Human Rights System", *Boston Univeristy International Law Journal*, 12, 1994, s. 331-32.

⁹ Amerikan Devletlerarası İnsan Hakları Komisyonu'nun sözleriyle, "Her toplumun, geçmiş olayların, bu sapkın suçların hangi motivasyonlar ve koşullar altında işlendiğinin gerçeğini öğrenme hakkı vardır, böylece bu tür eylemlerin gelecekte tekrarlanmasını önleyebiliriz." Inter-American Commission on Human Rights, Annual Report 1985-86, OEA/Ser. L/V./II.68, doc. 8 rev. 1 191, 192-93 1986. David Luban, "Settlements and the Erosion of the Public Realm", *The Georgetown Law Journal*, 83(7), 1995, s.2619-2662.

usullerinin uygulanmasının doğurabileceği sakıncalara Mahkeme kararları ve doktrindeki tartışmalar ışığında değinilmiştir. Dostane çözüm usullerinin tüm davalar bakımından yeknesak olarak uygulanmasının AİHS insan hakları koruma sistemine zarar verebileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda Mahkeme'nin her bir davanın koşullarını, etkilenen hakların niteliğini, şikayet edilen eylemlerin özelliklerini değerlendirmesi gerektiği; özellikle madde 2 ve madde 3 gibi çekirdek haklar bakımından sadece belli şartlar altında ve titiz inceleme sonucunda bu usullerin uygulanması gerektiği ileri sürülmektedir. Ayrıca dostane çözümler yanında tek taraflı deklarasyonlardaki taahhütlerin de Bakanlar Kurulu tarafından denetlenmesi ve takip edilmesi önerilmekte böylece adaletin verimliliği feda edilmemesi gerektiği savunulmaktadır.

I. AİHM UYGULAMASINDA DOSTANE ÇÖZÜM

Dostane çözüm, insan haklarının ihlali gerekçesiyle yapılan devletlerarası veya bireysel başvuruları taraflar arasında varılan anlaşma sonucu yargılamaya devam edilmeksizin sona erdiren bir usul olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ AİHM önünde dostane çözümlerin gelişimi, AİHS kurumsal yapısının yıllar içerisinde geçirdiği çeşitli gelişmeleri ve reformları yansıtmaktadır. Bu nedenle dostane çözüm yönteminin bu değişiklik süreçlerindeki uygulamalarını ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

A. Protokol No. 11 Öncesi Dostane Çözüm Uygulaması

AİHS'in ilk metninde devletler arası başvuru doğrudan tanınmış iken; bireysel başvurular için devletlerin kendi aleyhlerine bireysel başvuruda bulunma imkanını kabul etmeleri şartı aranmıştır. Her iki usul bakımından da Komisyon ve Mahkeme şeklindeki ikili yapı, başvuruları başvurunun kabul edilmesine ilişkin değerlendirme ve esasa ilişkin değerlendirme olarak iki aşamada ele almıştır.¹¹ Dostane çözüm müzakereleri başvurunun kabul edilmesinden sonraki süreçte İnsan Hakları Komisyonu'nun sorumluluğunda

¹⁰ Rozakis, s. 1003. Bu noktada Mahkeme yargılama aşamasında gündeme gelen “anlaşma” (*arrangement*) ile “dostane çözüm” (*friendly settlement*) arasındaki farkı belirtmek gerekmektedir. İlk terim, yalnızca ulusal düzeyde uygulanan alternatif bir çözüm mekanizması için kullanılırken, ikincisi AİHS'in 38 ve 39. maddelerinde düzenlenen teknik usule dayalı olarak sonuçlanan başvurular için kullanılmaktadır. Bu çalışmada Mahkeme önündeki teknik çözümler esas alınmıştır.

¹¹ Sözleşme ve Mahkemenin ilk dönemine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Faruk Bilir, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yargılama Yetkisi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Adalet Yayınevi, 2012.

gerçekleştirilmektedir.¹² Bu dönemdeki uygulamada Komisyon, dostane çözüm görüşmelerine başlamadan önce Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediği konusunda taraflara ön görüş bildirme şeklinde bir pratik oluşturmuştur.¹³ Komisyon'un, bir ihlal olup olmadığına dair bu geçici görüşü, devletin mağdur ile müzakere yapması için bir teşvik olarak kullanılmıştır. Taraflar arasında gizli olarak gerçekleşen¹⁴ görüşmeler sonucu eğer dostane bir çözüm sağlanmışsa ve çözümü Komisyon da onaylarsa bu amaçla oluşturulmuş alt komisyon¹⁵ sadece olguların ve çözümün açıklamasıyla sınırlı olan bir rapor hazırlamakta ve raporu söz konusu devlete, Bakanlar Komitesi'ne ve Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne göndermektedir.¹⁶

Bu dönemdeki dostane çözümler nispeten az sayıda olsa da gerçek bir arabuluculuk süreci sonucunda gerçekleşmiştir ve müzakereler, Komisyon raporlarında detaylı olarak belgelendirilmiştir. Mahkeme, dostane çözümleri karar (*decision*) şeklinde kabul etmiş ve davayı listesinden çıkarma kararını, sadece maddi konuları¹⁷ veya çözümün tümünü içerip içermediğine bağlı olarak bağımsız şekilde almıştır.¹⁸ Bazı başvurular bakımından ise, davanın

¹² Madde 28(b). Sözleşme ilk metni için bkz. <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Archives_1950_Convention_ENG> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024. Bu dönemde asıl etkin rolü Komisyon üslendiği için Mahkeme genellikle dostane çözüm yoluna ilişkin girişimde bulunmamıştır. Ireneu Cabral Barreto, "Friendly Settlement before the European Court of Human Rights", *Alternatives to Litigation between Administrative Authorities and Private Parties: Conciliation*, Council of Europe (Ed.), Mediation and Arbitration –Proceedings, Multilateral Conference Lisbon (Portugal), 31 May-2 June 1999, Council of Europe Publishing, 2000, s. 46. Esasen Başvuru Mahkeme aşamasına geldikten sonra tarafların dostane çözüme onay vermelerinde çıkarları olamayacağı da ifade edilmektedir. Bkz. Feyyaz Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Barışçı Yoldan Çözüm", *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgi Fakültesi Dergisi*, 41(1), 1986, s. 117-118.

¹³ Fiona Ang/Eva Berghmans, "Chapter IV. Friendly Settlements and Striking out Applications", Protocol No.14 and the Reform of the European Court of Human Rights, Paul Lemmens/Wouter Vandenhoe (ed.), Intersentia, 2005, s. 91–92; Barreto, s. 38.

¹⁴ AİHS'nin ilk metni, m. 33.

¹⁵ AİHS'nin ilk metni, m. 29.

¹⁶ AİHS'nin ilk metni, m. 28-31. Eğer oluşturulan alt komisyon nezdinde dostane çözüm sağlanamazsa m. 31 uyarınca Komisyon durumu raporlayarak ilgili devletlere ve Bakanlar Komitesine iletmektedir.

¹⁷ AİHS'in ilk metni, m. 50. Örn bkz. *Erkner and Hofauer/Austria* App no 9616/81 (ECtHR, 29 September 1987); *Poiss v Austria* App no 9816/82 (ECtHR, 29 September 1987); *Bouamar v Belgium* App no 9106/80 (ECtHR, 27 June 1988); *Kostovski v Netherlands* App no 11454/85 (ECtHR, 29 March 1990).

¹⁸ *Skoogström v Sweden* App no 8582/79 (ECtHR, 2 October 1984); *Can v Austria* App no 9300/81 (ECtHR, 30 September 1985).

karar (*judgment*) şeklinde listesinden çıkarılmasını tercih ederek, bu kararın Bakanlar Komitesi tarafından denetlenmesini sağlamayı amaçlamıştır.¹⁹

İddiadan feragat (yani başvuruçunun ulusal veya uluslararası mahkemelere başvurmamayı kabul etmesi) genellikle anlaşmalara dahil edilmektedir. Ayrıca, ilgili hükümetin sadece belirli bir miktar para ödeme yükümlülüğü altında olduğu ve Sözleşme'nin ihlalini kabul etmesine gerek olmadığı Mahkeme tarafından ifade edilmektedir.²⁰ Bu dönemdeki dostane çözümlerin içeriğine bakıldığında genellikle bireysel çözüm ve maddi tazminatın baskın olduğu görülmektedir.²¹ Bu süreçte yaşam hakkı ihlali²², işkence yasağı²³, iç mevzuat değişikliği taahhüdü²⁴, adil yargılanma hakkı bağlamında uzun yargılama süresi nedeniyle tazminat²⁵ gibi farklı hususlarda dostane çözümle sonuçlanan başvurular bulunmaktadır. Kişisel nitelikte olan dostane çözümler yanında ulusal mevzuatın değiştirilmesi gibi başvuruçunun dışında başka mağduriyetlerin de giderilmesini amaçlayan ve genel sonuçları olan dostane çözümler de bulunmaktadır.²⁶

¹⁹ Dostane çözümlerin hem karar hem de hüküm şeklinde kabul edildiği politika, Protokol No. 11 döneminde de uygulanmıştır. Keller/Forowicz/Engi, s. 31.

²⁰ Keller/Forowicz/Engi, s. 20.

²¹ Başvuruçunun yerel mahkeme yargıcının beyanlarının madde 6 ihlali oluşturduğunu iddia ettiği 1965 tarihli *Boeckmans* başvurusu (*Boeckmans v Belgium* App no 1727/62 (ECtHR, 17 February 1965) yukarıda ifade edilen bu usul bağlamında dostane çözümle sona eren ilk başvuru olmuştur. Belçika hükümeti başvuruyu haklı bulmuş, beyanların mağdur için manevi zarar oluşturduğunu belirterek mağdura tazminat ödemesi kabul etmiştir. Bu dönemdeki dostane çözümlerin içerikleri ve değerlendirmesi için bkz. Keller/Forowicz/Engi, s. 21-23.

²² *Farrell v United Kingdom* App no 9013/80, (ECtHR, 2 October 1984); *Ramazan Çağırğa v Turkey* App no 21895/93 (ECtHR, 7 July 1995).

²³ Örn bkz. *A. Gürdoğan, K. Müştak, B. Müştak, A. Müştak v Turkey* App no 15202/89, 15203/89, 15204/89, 15205/89 (ECtHR, 20 January 1994); *Can v Austria* App no 9300/81 (ECtHR, 30 September 1985); *Clerc v France* App no 24/1989/184/244 (ECtHR, 26 April 1990); *Sur v Turkey* App no 37/1996/756/955 (ECtHR, 3 October 1997).

²⁴ Örn bkz. *Townend v United Kingdom* App no 9119/80 (ECtHR, 23 January 1987); *Durairaj, Baker v United Kingdom* App no 9114/80 (ECtHR, 16 July 1987).

²⁵ *Sacca and Russo v Italy* App no 8467/79-8498/79 (ECtHR, 12 July 1985); *Ferragut v France* App no 10103/82 (ECtHR, 3 July 1985); *Schmidt v Denmark* App no 11295/84 (ECtHR, 3 March 1987); *Biondo v Italy* App no 8143/78 (ECtHR, 4 March 1986); *Tinelli v France* App no 12766/87 (ECtHR, 5 November 1990).

²⁶ Gözübüyük/Gölcüklü dostane çözümleri kişisel nitelikte olan ve genel sonuçları olan dostane çözümler olarak ikiye ayırmaktadırlar. A. Şeref Gözübüyük / Feyyaz Gölcüklü / Abdurrahman Saygılı, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 12. Bası, Turhan Kitabevi, 2019, s. 121-122. Havaalanı işletilmesinin başvuruçuya ve çevreye olan zararına ilişkin başvuruda

Bu dönem uygulamasında, sadece maddi tazminat içeren başvuruların değil aynı zamanda ciddi insan hakları ihlalleri veya devam eden insan hakları ihlalleri iddialarını içeren davaların da dostane çözümlerle sonuçlandırıldığı görülmektedir. Örneğin İngiltere güvenlik güçlerinin Kuzey İrlanda'da yanlışlıkla bir adamı öldürmesi sonucu gündeme gelen *Farrell* davasında İngiltere Hükümeti, madde 2 ihlalini kabul etmeden ve gerekli önlemlerin alınacağına ilişkin beyanda bulunmadan, sadece ölen kişinin eşine maddi tazminat ödeyerek dostane çözümlerle başvuruyu sonlandırmıştır.²⁷ Yukarıda örneklendirilen özellikli başvurular yanında bu dönemdeki dostane çözümlerin büyük oranda benzer nitelikte hususları içeren ve mükerrer davalara ilişkin olduğu görülmektedir.²⁸

---

yasal değişiklik taahhüdü (bkz. *Baggs v United Kingdom* App no 9310/81 (ECtHR, 8 July 1987); Danimarka tarafından işkence yasağı bağlamında yapılan başvuruyu sona erdiren dostane çözümde yer alan yasal mevzuat değişikliklerine ilişkin taahhütler (bkz. *Denmark v Turkey* App no 34382/97 (ECtHR, 5 April 2000), para 21-26) ve Türkiye aleyhine 1980 askeri darbesi sonrası yapılan başvuruyu sona erdiren dostane çözüm bu nitelikte genel sonuçlara örnek gösterilebilir. *France, Norway, Denmark, Sweden, Netherland v Turkey* App no 9940-9944/82 (ECtHR, 6 December 1983) Report of the Commission, 7 December 1985. Bu çözüme ilişkin eleştiriler için bkz. Menno T. Kamminga, "Is the European Convention on Human Rights Sufficiently Equipped to Cope with Gross and Systematic Violations?", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 12, 1994, s. 158; Feyyaz Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Barışçı Yoldan Çözüm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 41(1), 1986, s. 108; Leo Zwaak, "A Friendly Settlement in the European Inter-State Complaints Against Turkey", *SIM Newsletter*, No. 13, 1986, s. 48.

²⁷ *Farrell/United Kingdom*, para. 10. Sözleşmenin ihlal edildiği hükümet tarafından kabul edilmeksizin maddi tazminat ile dostane çözüme ulaşan davalar için bkz. *Ramazan Çağırğa v Turkey* App no 21895/93 (ECtHR, 7 July 1995) ve *Köksal v Netherlands* App no 31725/96 (ECtHR, 20 March 2001).

²⁸ Başvurucuların ticari bir topluluğa üye olmayı reddetmeleri üzerine işten çıkarılmalarına ilişkin dava serisi, benzer nitelikteki *Young, James ve Webster* davasında ihlal bulunması üzerine dostane çözüme kavuşturulmuştur. Bkz. *Young, James and Webster v United Kingdom* App no 7601/76; 7806/77 (ECtHR, 18 October 1982). Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı madde 5(4) ihlalini konu edinen *Van Droogenbroeck (Droogenbroeck v Belgium)* App no 7906/77 (ECtHR, 24 June 1982) ve *Geniets (Geniets v Belgium)* App no 9107/80 (ECtHR, 15 March 1985)

başvuruları ve çocuklara okulda bedensel ceza uygulanmasına ilişkin *Campbell ve Cosans* başvurusu (*Campbell and Cosans v United Kingdom* App no 7511/76; 7743/76 (ECtHR, 25 February 1982) sonucu görülen seri başvurular da ilk ihlal kararı sonrası dostane çözümlerle sonuçlanmıştır. *Townend v United Kingdom* App no 42039/98 (ECtHR, 18 January 2005); *Durairaj, Baker v United Kingdom* App no 9114/80 (ECtHR, 16 July 1987); *Family A v United Kingdom* App no 10592/83 (ECtHR, 16 July 1987). Benzer karşılaştırmalar için bkz. Leo Zwaak (Revised by) "Chapter-III- The Procedure Before the European Commission of Human Rights", *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, P. van Dijk, G. J. H. van Hoof (Ed.), The Hague, Kluwer Law International, 1998, 97-192.

Bu dönemde mağdurların, Komisyon'un ön karar ve kanaatlerini bildirmesi usulü sonucunda başvurularının haklılığına olan inançları artmış ve genellikle uzlaşmayı reddederek mahkeme aşamasını bekleme eğiliminde olmuşlardır. Mahkeme'nin Daireleri, dostane çözüm sürecinde pasif bir rol üstlenerek adeta bir posta kutusu gibi devlet ile mağdur arasındaki iletişim kanalını oluşturmuşlar;²⁹ gerçek müzakere devlet ve mağdur arasında gerçekleşmiştir. Bu kararların çoğunda, Mahkeme, Hükümet tarafından yapılan teklifin mağdur tarafından kabul edildiğini ve ulaşılan anlaşmanın reddedilmesine neden olacak bir sebep olmadığını belirterek davalara son vermiştir.³⁰ Dolayısıyla, uzlaşma, tarafların sadece ne üzerinde anlaşmalarının kararda belirtilmesi şeklinde AİHM sistemi dışında gerçekleşmiştir.³¹

B. Protokol No. 11 Sonrası Dostane Çözüm Uygulaması

AİHS denetim mekanizması 1 Kasım 1998'de yürürlüğe giren Protokol No. 11 ile yeniden düzenlenmiştir.³² Bu reformun amacı, bireysel başvurular için gerekli süreyi kısaltmak ve mümkün olduğunca az maliyetle daha verimli bir yargılama oluşturmaktır.³³ Getirilen yeni sistemde bireysel başvurular ihtiyari olmaktan çıkarılmış ve sistemin Komisyon-Mahkeme şeklindeki ikili yapısı Mahkeme çatısı altında birleştirilmiştir. Böylece yeni sistemde Mahkeme, ilk aşamada kabul edilebilirlik değerlendirmesi yapmakta, daha sonra ihlal hususunda yerleşik bir içtihat bulunduğu Yazı İşleri tarafından

²⁹ Philip Leach, *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, 4. Bası, Oxford University Press, 2011, s. 63.

³⁰ Örneğin bkz. *Erkner and Hofauer/Austria* App no 9616/81 (ECtHR, 29 September 1987); *Kostovski v Netherlands* App no 11454/85 (ECtHR, 29 March 1990); *Vogt v Germany* App no 17851/91 [GC] (ECtHR, 2 September 1996); *Tsomtsos and Others v Greece* App no 106/1995/612/700 (ECtHR, 31 March 1998).

³¹ Veronika Fikfak, "Against settlement before the European Court of Human Rights", *International Journal of Constitutional Law*, 20(3), 2022, s. 951. Protokol No. 11 yürürlüğe girinceye kadar dostane çözümler bakımından esaslı bir normatif değişiklik göze çarpmamaktadır. Volkan Aslan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Dostane Çözüm Yolu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 86.

³² 11. Ek Protokol, (ETS 155) 1994 yılında imzalanmış 1 Kasım 1998'de yürürlüğe girmiştir. İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 No.lu Protokol, RG 23025-20 Haziran 1997.

³³ Council of Europe, Explanatory Report to Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, restructuring the control machinery established thereby, European Treaty Series-No. 155, Strasbourg, 11.V.1994, <<https://rm.coe.int/16800cb5e9>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

tarafra dostane uzlaşma teklifi yapılmakta; taraflar anlaşmaya varırlarsa bu anlaşma Mahkeme önüne getirilmektedir.³⁴ Gizli yürütölen görüşmeler sonrası³⁵ çözüme ulaşırlarsa Mahkeme olaylarla ve çözümlle ilgili bir açıklama yaparak başvuruyu kayıttan düşürmektedir.³⁶

Yukarıda da ifade edildiği üzere Protokol No. 11 öncesinde Komisyon'un başvuru hakkındaki ilk kanaatini taraflara bildirmesi usulü Mahkeme tarafından uygulanmamıştır.³⁷ Her ne kadar Hükümetlerin, Sözleşme'nin muhtemel bir ihlaline ilişkin ön görüş olmadan anlaşmaya yanaşmayacakları düşünölse de Yeni Mahkeme, bu uygulamayı, yargısal doğasıyla uyumlu olmadığı gerekçesiyle baştan beri reddetmiştir.³⁸ Öte yandan Komisyon'un ortadan kalkması ve bireylerin doğrudan Mahkemeye başvurabilmesi ile uzlaşmaların sayısı da artmaya başlamıştır.³⁹ Protokol No. 11 döneminde gündeme gelen dostane çözümlerin çoğu yerleşik içtihatlarla ilgili alanlara

³⁴ İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 No.lu Protokol, RG 20 Haziran 1997 - Sayı: 23025. *Madde 38-Davanın esasının incelenmesi ve dostane çözüm süreci*

"1. Mahkeme, kendisine intikal eden başvuruyu kabul edilebilir bulduğu takdirde, (...)

b) işbu Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanan şekliyle insan haklarına saygı esasından hareketle, davanın dostane bir çözüm ile sonuçlandırılması için ilgili taraflara hizmet sunmaya amade olacaktır.

2. "1.b" hükümlerine göre yürütölen süreç gizlidir." Aynı dönemde İç Tüzüğün 62. maddesinde başvurunun kabul edilmesi kararı verilmesinin akabinde Daire veya Daire Başkanının talimatı üzerine Yazı İşlerinin, sorun hakkında dostane bir çözüme ulaşılabilmesi amacıyla taraflarla ilişkiye geçeceği ve bu çözümü kolaylaştırmak için uygun görölen tedbirleri alacağı düzenlenmiştir.

³⁵ Madde 38(2).

³⁶ *Madde 39-Dostane çözüme varılması: "Dostane çözüme varılırsa, Mahkeme olaylarla ve varılan çözümlle sınırlı bir açıklama yapılmasına karar vererek başvuruyu kayıttan düşürür."* 11 No.lu Protokol döneminde dostane çözümlerin usulü hakkında detaylı bilgi için bkz. A. Şeref Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 11. Protokole göre Hazırlanıp Genişletilmiş 11. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2016, s. 118-122.

³⁷ Leach, s. 63.

³⁸ Ang/Berghmans, s. 91; Keller/Forowicz/Engi, s. 31.

³⁹ Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 11 May

1994, in force Nov. 1, 1998, ETS No. 155 (Buradan itibaren 11 No.lu Protokol). Bu artışın sebeplerinden biri ön görüşün yokluğunda mağdurların da devletlerin de başarılarından emin olamayacakları için uzlaşmayı istemeleri olabilir. Bu noktada pasif kalan Mahkeme'nin aksine dostane çözüm görüşmeleri bakımından Yazı İşleri aktif bir rol üstlenmiş ve hakimler sadece son onayı verme görevini ifa etmişlerdir. Mahkeme İçtüzüğü, m. 62.

odaklanmıştır. Mahkeme zaman zaman tartışmalı insan hakları durumlarında da dostane çözümleri onaylamıştır.⁴⁰

Bu noktada belirtmek gerekir ki AİHS madde 37 uyarınca, Mahkeme, taraflarca önerilen bir uzlaşmanın Sözleşme ve Protokoller kapsamında güvence altına alınan insan hakları ilkelerine uygun olup olmadığını değerlendirmekle yükümlüdür.⁴¹ Bu yükümlülük, dostane uzlaşmaların hukuki niteliğini anlamak bakımından önemlidir, zira Sözleşme hükümleri uyarınca, Mahkeme'nin onayı olmadan dostane bir uzlaşma sağlanamaz. Başka bir deyişle Sözleşme ve ilgili protokollerde yer alan insan haklarına uygun olmayan dostane çözümler bakımından Mahkemenin başvuruyu incelemeye devam etmesi gerekmektedir.⁴²

Protokol No. 11, Mahkeme'nin erişilebilirliğini ve görünürlüğünü artırarak ve başvuruların artışıyla başa çıkmak için usulü basitleştirerek sistemi daha etkin hale getirmiştir.⁴³ Ancak yeni taraf devletler ve artan başvuru sayısı karşısında yeni tedbirler alınması ihtiyacı ortaya çıkmış ve Protokol No. 14 yürürlüğe girmiştir. Bu protokol ile dostane çözümlerin uygulaması da değiştirilmiştir.⁴⁴

C. Protokol No. 14 Sonrası Dostane Çözüm Uygulaması

Protokol No. 11'in aksine, Protokol No. 14, Sözleşme tarafından

⁴⁰ Hindistan'dan evlat edinilen bir çocuğa ilişkin olarak bkz. *Singh and Others v United Kingdom* App no 60148/00 (ECtHR, 8 June 2006). Yüzlerce kişinin mülkiyet hakkı ihlali iddialarının ele alındığı yerleşik içtihadın olmadığı özellikli bir dava olarak bkz. *Dömel v Germany* App no 31828/03 (ECtHR, 9 May 2007). Bu dönemdeki davalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Keller/Forowich/Engi, s. 41-44.

⁴¹ AİHS, madde 37- Başvurunun kayıttan düşmesi
“(…) Ancak işbu Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanan insan haklarına riayet gerektiriyorsa, Mahkeme başvurunun incelenmesine devam eder.”

⁴² Mahkeme'nin bir uzlaşma teklifini onaylamamasına nadiren rastlanmaktadır. *Çiçek and Öztemel and Others v Turkey* App no 74069/01; 74703/01; 16809/02; 25710/02; 25714/02; 30383/02 (ECtHR, 3 August 2007) para 24.

⁴³ 1999-2005 yılları arasındaki dostane çözüm uygulamasını ve başvuruları ele alan detaylı bir analiz için bkz. Gregory S. Weber, “Who Killed the Friendly Settlement? The Decline of Negotiated Resolutions at the European Court of Human Rights”, *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 7(2), 2007, s.215-267.

<<https://digitalcommons.pepperdine.edu/drlj/vol7/iss2/4>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

⁴⁴ Leo Zwak, “The Procedure Before The European Court of Human Rights”, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Pieter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn, Leo Zwaak (Eds.), Intersentia, 4. Bası, 2006, s.222 vd.

oluşturulan denetim sistemine köklü değişiklikler getirmemekte, değişiklikler genellikle sistemin işleyişine yönelik iyileştirmeler içermektedir.⁴⁵ Protokolün temel amacı, tüm başvuruların zamanında incelenmesi için Mahkeme'ye gerekli usuli araçları ve esnekliği sağlayarak, derinlemesine değerlendirme gerektiren önemli davalara kaynak oluşturarak sistemi iyileştirmek olarak ifade edilmiştir.⁴⁶ Temelde sistemin getirdiği yenilikler; Mahkeme'nin haksız başvurularla ilgili filtreleme kapasitesinin güçlendirilmesi; başvurucunun "önemli bir dezavantajlı durumdan mustarip olması" şeklinde yeni bir kabul edilebilirlik kriteri getirilmesi ve son olarak da mükerrer davalara yönelik düzenlemeler yapılması olarak tasnif edilebilir.⁴⁷

Mahkeme'nin her gün artan dosya sayısı karşısında sistemin takınmasını engellemek amacıyla çözümler üretmesi gerekmiştir. Özellikle mükerrer davalar (*klon davalar*)⁴⁸ ve ilke sorunlarının veya yerel yasalarda değişikliklerin yer almadığı diğer durumlar için dostane çözümler uygulanmıştır.⁴⁹ İlk sürecin aksine bu süreçte Daireler sadece aracı bir kurum işlevi görmenin ötesine geçerek Hükümet ve mağdur ile yakın iletişim kurmakta ve mağdura yapılan tekliflerin oluşturulmasında yer almaktadırlar. 2019'dan itibaren dostane

⁴⁵ Protokolün getirdiği yeni sistem hakkında değerlendirmeler için bkz. H. Burak Gemalmaz, "AIHM Yargısında Yeni Dönem: Protokol No.14'le Getirilen Yeni Kabul Edilebilirlik Ölçütünün Uygulanmasına Eleştirel Bakış", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 31(1), 2011, s. 209; Faruk Bilir, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol", *AÜHFĐ*, 55(1), 2006, s. 145; Ali Rıza Çoban, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Koruma Mekanizmasında Reform: 14. Protokol Mahkemenin İş Yükü Derdine Deva Olur mu?", *AÜHFĐ*, 54(2), 2005, s. 336; Rona Aybay, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 88, 2010, s. 253; Serkan Cengiz, "14 No'lu Protokol ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Getirilecek olan Değişiklikler", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 56, 2005, s. 350.

⁴⁶ Council of Europe, Explanatory Report to Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending the control system of the Convention, Council of Europe Treaty Series- No 194, Strasbourg, 13.V.2004, para 35 <<https://rm.coe.int/16800d380f>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

⁴⁷ Council of Europe, Explanatory Report to Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending the control system of the Convention, para 36.

⁴⁸ Council of Europe, Explanatory Report to Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending the control system of the Convention, para 93. "Klon" veya "mükerrer/tekrarlayan" davalar olarak adlandırılan davalar, ulusal düzeyde sistemik veya genel bir soruna işaret etmektedir. Bazı hallerde sorun Mahkeme tarafından pilot karar usulüyle karara bağlanmış olabilir.

⁴⁹ Leach, s. 63; Alastair Mowbray, *Cases, Materials, and Commentary on the European Convention on Human Rights*, 3. Bası, OUP, 2014, s. 46.

çözüm usulü, tüm davaları kapsayacak şekilde genişletilmiş ve Mahkeme önüne gelen tüm davaların önce on iki haftalık bir uzlaşma aşamasından geçmesi ve bu süreçte tarafların anlaşmazlığı çözmeleri teşvik edilmiştir.⁵⁰ Dava yükünün azaltılmasına yönelik bu yaklaşım ve Daire'nin etkin rolü ile dostane çözüm sürecinin artık Sözleşme sisteminin bir parçası haline geldiğini söylemek mümkün olmuştur.⁵¹ AİHS'in "Dostane çözüm" başlıklı 39. maddesinin 1. fıkrası "*Yargılamanın her aşamasında, Mahkeme, davanın bu Sözleşme ve Protokolleri ile tanınan insan haklarına saygı ilkesinden esinlenen bir dostane çözüm yoluyla sonuçlanmasını sağlamak için taraflara yardımcı olabilir*" demek suretiyle dostane çözümü düzenlemektedir. Daha önceki düzenlemede madde 38(1) uyarınca bir başvurunun kabul edilebilir olduğu ilan edildikten sonra Mahkeme'nin dostane bir çözüm sağlamak amacıyla girişimde bulunması düzenlenmiştir. Bu prosedür daha esnek hale getirilmiştir. Yeni sistemde herhangi bir aşamada⁵² dostane çözüm teklifi yapılması mümkündür.⁵³ Yazı İşleri Müdürü söz konusunun ihlalin niteliğini dikkate alarak başvurucuya bir maddi tazmin teklif etmektedir. 2019 yılındaki değişiklikten itibaren bu usul tüm davalarda sistematik olarak uygulanmaktadır.⁵⁴

Bu noktada belirtmek gerekir ki dostane çözüme ilişkin müzakereler madde 39(2) ve İç Tüzük madde 62(2) uyarınca gizli yürütülmektedir. Görüşmelerdeki belgeler kamuya kapalı olduğu gibi, davanın aşamalarında müzakeredeki teklif ve sözlü görüşmelere de atıf yapılamamaktadır. Bu düzenlemenin amacı müzakerelerin olumsuz sonuçlanması halinde devam edecek olan yargılamayı güvence altına almak ve Mahkemenin tarafsızlığını

⁵⁰ ECHR, *ECHR is to test a new practice involving a dedicated non-contentious phase*, Press Release, ECHR 437, 18.12.2018.

⁵¹ Fikfak, s. 943.

⁵² Council of Europe, Explanatory Report to Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, para 92.

⁵³ Dostane çözüm bazı hallerde esasa ilişkin karar verildikten sonra da gerçekleşebilmektedir. Hatta davanın Büyük Daireye gönderildiği süreçte bile anlaşma mümkündür. Bkz. *Pisano v Italy* App no 36732/97 (ECtHR, 24 October 2002) para 28. *Broniowski v Poland* kararında davanın maddi koşullarına ilişkin olarak bir pilot karar verildikten sonra Büyük Daire dostane çözümü değerlendirmiştir. *Broniowski v Poland* App no 31443/96 (ECtHR, 22 June 2004); *Broniowski v Poland* [GC] App no 31443/96 (ECtHR, 28 September 2005). İç Tüzük madde 62 uyarınca başvurunun kabul edilmesi kararından sonra Yazı İşleri Müdürü, Daire ve Daire Başkanının talimatı üzerine, taraflarla irtibata geçecek ve müzakere süreci başlatılacaktır. Gözübüyük/Gölcüklü/Saygılı, s. 121.

⁵⁴ Linos-Alexandre Sicilianos/Maria-Andriani Kostopolou, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Bireysel Başvuru Usul Rehberi*, Avrupa Konseyi, Şubat 2021, s. 89.

korumaktır. Ayrıca gizliliğin temini ile taraflar ve Mahkeme siyasi veya farklı nitelikte baskıdan da uzak tutulacaktır.⁵⁵ Mahkemeye göre gizlilik kuralı mutlakdır⁵⁶ ve bu kuralın ihlal edilmesi Mahkeme tarafından başvuru hakkının kötüye kullanılması olarak değerlendirilmektedir.⁵⁷

Dostane çözümlerin içeriğine bakıldığında genellikle davalı taraf devlet tarafından zararın tazmini için başvurucuya nakdi ödeme yapıldığı görülmektedir. Devletlerin ihlali kabul etmeden yaptığı bu nitelikte ödemeler lütuf kabilinden (*ex gratia*) kabul edilmektedir.⁵⁸ Ayrıca maddi teklifler yanında farklı teklifler de gündeme gelebilmektedir. Gözaltında gerçekleşen bir ölümü konu alan *Köksal* davasında hükümet tazminat yanında olaya ilişkin “derin üzüntülerini” (*deepest regret*) de ifade etmiştir.⁵⁹ *Hatami*,⁶⁰ *S.J.*⁶¹ kararında başvurucuya oturma izni verilmesi ile dostane çözüm sağlanmıştır. Bazı hallerde ihlal mevzuattan kaynaklanmakta ve başvurucudan çok daha fazla kişiyi etkilemektedir. Bu durumda dostane çözümler, sadece bireysel bir başvurucunun maddi tatminine değil, aynı zamanda bazı genel önlemlerin alınmasına da yol açabilmektedir. *Millas I Tornes*⁶² başvurusunda dostane çözüm kapsamında, Anayasa Mahkemesi Kanunu’nu değiştiren bir Statü yürürlüğe girmiş ve Devlet Konseyi’nin izni alınmaksızın Anayasa Mahkemesine erişim imkanı sağlanmıştır.⁶³ Gözaltı ve sorgulama koşullarının

⁵⁵ *Ramkovski v Former Yugoslav Republic of Macedonia* App no 33566/11 (ECtHR, 8 February 2018, Final, 8 May 2018) para 42; *Čapský and Jeschkeová v Czech Republic* App no 25784/09, 36002/09 (ECtHR, 9 February 2017) para. 18; *Miroļubovs and Others v Latvia* App no 798/05 (ECtHR, 15 September 2009) para 66.

⁵⁶ *Balenović v Croatia* App no 28369/07 (ECtHR, 30 September 2010); *Abbasov and Others v Azerbaijan* App no 36609/08 (ECtHR, 28 May 2013) para 28; *Ramkovski v Former Yugoslav Republic of Macedonia*, para 41.

⁵⁷ *Hadrabova and Others v Czech Republic* App no 42165/02, 466/03 (ECtHR, 25 September 2007). Gizli bilgilerin açıklanmasının başvurunun kötüye kullanılması olarak değerlendirilebilmesi için, ifşanın kasıtlı olması ve ifşada başvuru sahibinin doğrudan sorumluluğunun yeterli kesinlikle ortaya konması gerekir. *Arsovski v Former Yugoslav Republic of Macedonia* App no 30206/06 (ECtHR, 15 January 2013) para 40; *Gorgadze v Georgia* App no 57990/10 (ECtHR, 2 September 2014) para 19.

⁵⁸ *Sicilianos/Kostopolou*, s. 88.

⁵⁹ *Köksal v Netherlands*, para. 14.

⁶⁰ *Hatami v Sweden* App no 32448/96 (ECtHR, 9 October 1998).

⁶¹ *S.J. v Belgium* [GC] App no 70055/10 (ECtHR, 19 March 2015).

⁶² *Millas I Tornes v Andorra* App no 35052/97 (ECtHR, 6 July 1999).

⁶³ *Millas I Tornes v Andorra*, para 20-23.

konu edildiği *Danimarka*⁶⁴ kararında da Türkiye, münferit işkence ve kötü muamele vakalardan duyduğu üzüntüyü ifade etmiş; yeni yasal düzenlemeler kabul edildiğini belirtmiş ve uluslararası mekanizmalarla iş birliğini sürdürmeyi taahhüt etmiştir.⁶⁵

Dostane çözüm usulünde iki önemli husus dikkate alınmalıdır. İlki taraflar arasında bir uzlaşmaya varılması, ikincisi ise bu uzlaşmanın Mahkeme tarafından onaylanmasıdır. Dolayısıyla tarafların anlaşması davanın mutlaka bu çözüm ile sona ereceği anlamına gelmemektedir. Mahkeme madde 39(1)'de belirtildiği haliyle “(...) *Sözleşme ve Protokolleri ile tanınan insan haklarına saygı ilkesinden esinlenen bir dostane çözüm (...)*” ışığında bir değerlendirme yaparak bulunan çözümün Sözleşme sisteminin koruduğu insan hakları değerlerine saygılı olduğunu doğruladıktan sonra davanın kayıttan düşürülmesine karar verecektir.⁶⁶ Mahkemenin dostane çözümler hususunda geniş bir takdir hakkı bulunmaktadır. Yukarıda sözü edilen madde 38(1)(b) uyarınca çözümün insan haklarına saygılı olması dışında herhangi bir kısıtlama öngörülmemektedir.⁶⁷ Ancak bu kısıtlamanın da Mahkeme tarafından titizlikle uygulanması, taraflar anlaşmış olsa dahi mahkemenin anlaşmanın içeriğini denetlemesi gerekir. Karar ayrıca maddi olguları ve çözümün şartlarını içermelidir. Eğer tarafların çözümü sayılan bu hususları içermiyorsa Mahkeme çözümü reddederek davayı incelemeye devam edecektir.⁶⁸ Öte yandan görüşmeler başarılı şekilde devam etmiş ve ulaşılan

⁶⁴ *Denmark v Turkey* App no 34382/97 (ECtHR, 5 April 2000).

⁶⁵ *Denmark v Turkey*, para 21.

⁶⁶ Ayrıca bkz. İç Tüzük madde 62(3). Mahkeme dostane çözüm sonucu kayıttan düşürdüğü kararlarda ilk uygulamalardan itibaren çözümün insan haklarına saygılı olduğunun tespit edildiğini özellikle belirtmektedir. Örn bkz. *Boeckmans v Belgium*, para 9; *Farrell v United Kingdom*, para 13; *Baggs v United Kingdom*, para 20; *Townend v United Kingdom*, para 25; *France, Norway, Denmark, Sweden, Netherlands v Turkey*, para 41; *Denmark v Turkey*, para 25.

⁶⁷ Zwaak, s. 223.

⁶⁸ Örneğin Ukrayna’da basın özgürlüğünün konu edildiği *Ukrainian Media Group* davasında başvuru yerel mahkemelerin madde 10 ifade özgürlüğü korumasını yeterli düzeyde sağlamadıklarını; özellikle maddi olgular ve değer yargıları arasındaki ayrımı dikkate almadıklarını ifade etmiştir. Mahkeme ifade özgürlüğü kapsamındaki şikayetlerin ağırlığını dikkate alarak Ukrayna hükümetinin dostane çözüm teklifini reddetmiş, davaya devam ederek ihlal kararı vermiştir. *Ukrainian Media Group v Ukraina* App no 72713/01 (ECtHR, 18 May 2004), para 26. *Paladi* kararında sağlık sorunları ve maddi imkansızlıkları nedeniyle hükümetin az miktardaki tazminat talebini kabul eden başvuruçunun daha sonra davanın devamına ilişkin isteği Mahkeme tarafından kabul edilmiştir. *Paladi v Moldova* App no 39806/05 (ECtHR, 10 July 2007) para 51-53. Öte yandan Mahkeme bu yöntemin daha fazla tazminat alma amacıyla kötüye kullanılmasına izin vermemektedir. Bkz. *Boxan v Moldova*

anlaşma Sözleşmenin insan haklarına saygı prensibiyle uyumlu ise, Mahkeme olayların ve kabul edilen çözümün kısa bir özetine yer vererek davanın kayıttan düşürülmesine karar vermektedir.⁶⁹ Daha sonra bu karar Sözleşme madde 39(4) uyarınca Bakanlar Komitesi'ne iletilmektedir.⁷⁰ Dostane çözüm Mahkeme tarafından kabul edildikten sonra oluşacak uyuşmazlıklar ve kararın icrası bu aşamadan sonra Bakanlar Komitesi tarafından denetlenmektedir.⁷¹ Protokol No. 14 ile getirilen en önemli değişiklik daha önceki sistemde dostane çözüm ile sonuçlandırılan davaların herhangi bir takip olmaksızın kayıttan düşülmesi karşısında yeni sistemde “çözülen davalar” olarak sınıflandırılması ve 39. madde uyarınca Bakanlar Komitesi tarafından denetim altına alınmasıdır.⁷² Protokol No. 14 ile önceki dönemdeki belirsizlik ortadan kaldırılmış, tüm Mahkeme kararlarının uygulanması Bakanlar Komitesinin denetimine tabi hale getirilmiştir.⁷³ Protokol No. 14, dostane çözüm yolu ile ilgili içerik açısından önemli bir değişiklik getirdiği söylenemese de Bakanlar Komitesi'nin yetkisinin netleştirilmesi ve yargılamanın her aşamasında dostane çözüme imkan sağlanması ile dostane çözüm usulünün uygulanmasını teşvik etmiş ve uygulamanın yaygınlaşmasını sağlamıştır.⁷⁴

II. TEK TARAFLI DEKLARASYON USULÜ

AİHS bağlamında yapılan yargılamalarda kural olarak Mahkeme başvuruların kabul edilebilirlik incelemesini yapmakta, ihlalin dostane çözüm

---

App no 10722/02 (ECtHR, 10 May 2007); *Sukhorukikh v Russia* App no 37548/04 (ECtHR, 21 September 2006).

⁶⁹ AİHS madde 37(b) ve İç Tüzük madde 43(3). Bkz. *Erkner and Hofauer v Austria*, para. 8; *Kostovski v Netherlands* App no 11454/85 (ECtHR, 29 March 1990); *Vogt v Germany*, para 7.

⁷⁰ Dostane çözüm usulünün detayları Mahkeme İç Tüzüğü madde 62'de düzenlenmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mahkeme İç Tüzüğü, 22 Ocak 2024, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_tur> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024 (İlgili madde Mahkeme tarafından 17 Haziran ve 8 Temmuz 2002 ve 13 Kasım 2006 tarihlerinde değiştirilmiştir).

⁷¹ Gözübüyük/Gölcüklü/Saygılı, s. 123.

⁷² Daha önce Mahkeme'nin o dönemki İç Tüzüğüne bakıldığında kabul edilebilirlik kararı verilen başvurulara ilişkin kayıttan düşmenin hükmü (*judgment*) olarak yapılacağı düzenlendiği görülmektedir. Bkz. Rules of Court (July 2009), Rule 43/3. <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Library_2009_RoC_ENG>, Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

⁷³ AİHS madde 39/3-4; Council of Europe, Explanatory Report to Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, para 94. Çoban, s. 338.

⁷⁴ Keller/Forowicz/Engi, s. 57.

ile sonuçlanması için taraflara yardımcı olmakta; bir anlaşma sağlanamazsa davanın esasın incelenmesine devam ederek bir karar vermektedir. Mahkeme yıllar içerisinde artan dosya yüküyle başa çıkmak için pilot karar usulü ve dostane çözüm yanında yeni bir usul geliştirmiştir. “Tek taraflı deklarasyon” olarak adlandırılan bu usul başarısız geçen dostane çözüm görüşmelerinin sonucu olarak gündeme gelmektedir. Muhatap devletin Sözleşme ihlalini kabul etmeye ve zararı telafi etmeye hazır olduğu yerleşik içtihat alanlarında, Mahkeme tek taraflı deklarasyon esasıyla karar vermektedir. Başka bir deyişle, Mahkeme, başvurucu kabul etmese dahi taraf Devletin dostane çözüm teklifini kabul ederek davayı sonlandırmaktadır.⁷⁵ Mahkeme, ilk kez 2001’de Türkiye aleyhine açılan *Akman* davasında hükümetin tek taraflı deklarasyonda bulunmasına izin vermiş ve dava madde 37(c) uyarınca kayıttan düşürülmüştür.⁷⁶ Davaya konu olayda başvurucu, oğlunun güvenlik güçleri tarafından madde 2’ye aykırı biçimde öldürüldüğü iddiasıyla başvuruda bulunmuştur. Taraflar dostane çözüm usulü çerçevesinde karşılıklı taleplerini dile getirmişler ancak herhangi bir çözüm sağlanamamıştır. Hükümet, Mahkeme’ye ölümle ilgili güvenlik güçlerinin sorumluluğunu ve başvurucuya tazminat ödemeyi kabul ettiğini belirten bir mektup sunarak başvurunun incelenmesine gerek olmadığını belirtmiş ve davanın düşürülmesini talep etmiştir.⁷⁷ Başvurucu ise söz konusu beyanda olayın meydana geliş şartlarından veya ihlallere ilişkin tespitlerden bahsedilmediğine dikkat çekerek davaya devam edilmesini istemiştir.⁷⁸ Mahkeme bu dava bakımından hükümetin sorumluluğu kabul etmesinin yanı sıra daha önce gerçekleşen benzer vakalara ilişkin sorumluluğunun kapsamı ve niteliği hakkında açıklamalar yaptığına dikkat çekerek, bu beyanın insan haklarına saygı ilkesine uyumlu olduğundan hareketle başvuruyu kayıttan düşürmüştür.⁷⁹ *Akman* kararından itibaren tek taraflı deklarasyonla davaların kayıttan düşürülmesi usulü yaygın biçimde uygulanmaya başlamıştır.⁸⁰

⁷⁵ Ang/Berghmans, s. 98-104; Rozakis, s. 1003-1014; Zwaak, s. 233-235.

⁷⁶ *Akman v Turkey* App no 37453/97 (ECtHR, 26 June 2001).

⁷⁷ *Akman v Turkey*, para 23.

⁷⁸ *Akman v Turkey*, para 25.

⁷⁹ *Akman v Turkey*, para 30-32.

⁸⁰ 2022’de 1.718 dostane çözüm; 2023’te 1.801; 2022’de 490 tek taraflı deklarasyon, 2023’te ise 624 tek taraflı deklarasyon ile dava kayıttan düşürülmüştür. İstatistikler için bkz. ECHR, *Analysis of Statistics*, <<https://www.echr.coe.int/statistical-reports>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024. *Akman* başvurusunun ardından kaybolmayla ilgili AİHS madde 2 ve 3 ihlali iddialarına ilişkin *Haran v Türkiye ve Toğcu v Türkiye* davaları da tek taraflı deklarasyonlarla kayıttan düşürülmüştür. Bkz. *Haran v Turkey* App no 25754/94 (ECtHR, 26 March 2002, Final 15 December 2004), para 30 ve *Toğcu v Turkey* App no 27601/95 (ECtHR, 9 April 2002).

A. Uygulamanın İçtihat ile Belirlenmesi

Yasal dayanak olmaksızın içtihat ile geliştirilen bu usulün şartlarının belirsiz olması hukuk güvenliği açısından sakıncalar oluşturmuştur. Bu belirsizlik tek taraflı deklarasyonların kabul şartlarının açıklandığı *Tahsin Acar*⁸¹ başvurusunda kısmen giderilmiştir. Davada başvuru, kardeşinin gözaltındayken işkence ve kötü muameleye maruz kaldığı, gerekli tıbbi bakımı almadığı ve ayrıca avukat hizmetlerinden ve ailesiyle iletişimden mahrum bırakıldığı iddialarında bulunmuştur. Dava devam ederken hükümet tek taraflı deklarasyonda bulunarak kişinin kaybolmasından dolayı ailesinin çektiği ızdırap nedeniyle üzüntü duyulduğunu ve zararlar için tazminat ödeyeceğini beyan etmiştir.⁸² Daire, Hükümetin sorumluluğu kabulü ve önerilen tazminat miktarını da dikkate alarak başvurunun incelenmesi için haklı bir gerekçe olmadığına ve davanın kayıttan düşürülmesine karar vermiştir.⁸³ Buna karşılık başvuru davanın incelenmesine devam edilmesinin insan haklarına saygının bir gereği olduğu gerekçesiyle madde 43 bağlamında Büyük Daireye başvurmuştur. Büyük Daire yaptığı değerlendirmede esasen tek taraflı deklarasyonların niteliğinin nasıl olması gerektiğini de belirlemiştir.⁸⁴ Her şeyden önce Büyük Daire; başvuru dava incelemesinin devam edilmesini istiyor olsa bile bazı hallerde Sözleşme'nin madde 37(1)(c) hükmü uyarınca yapılan tek taraflı deklarasyon ile beyan insan haklarına saygılı bir çözüm içeriyorsa davanın düşürülebileceğine dikkat çekmiştir.⁸⁵ Bir başvurunun tek taraflı deklarasyonla sona erdirilmesinde dikkate alınması gereken faktörler bu kararla belirlenmiştir. Buna göre (a) yapılan şikayetlerin niteliği (ortaya çıkan konuların Mahkeme tarafından önceki davalarında zaten belirlenmiş konulara benzer olup olmadığı); (b) bu tür önceki davaların uygulama kararı bağlamında alınan önlemlerin kapsamı; (c) bu önlemlerin ilgili davaya etkisi; (d) taraflar arasında anlaşmazlık olup olmadığı; (e) yanıt veren Hükümetin tek

---

Toğcu kararı daha sonra Mahkeme tarafından tekrar görüşülmüştür. *Toğcu v Turkey* App no 27601/95 (ECtHR, 31 May 2005). Ayrıca bkz. Leach, s. 79.

⁸¹ *Tahsin Acar v Turkey* App no 26307/95 (ECtHR, 8 April 2004).

⁸² *Tahsin Acar v Turkey*, para 60.

⁸³ *Tahsin Acar v Turkey*, para. 64. Yargıç *Loucaides*, çoğunluğun başvuru dosyadan çıkarma kararına katılmamış ve bu çözümün özellikle ciddi veya sayıca fazla başvurularla karşı karşıya olan devletlerin insan hakları ihlalleri için sorumluluk kabul etmeksizin ve herhangi bir olumsuz kamuoyu yaratmadan ödeme yaparak ihlalleri teşvik edeceğine ilişkin endişelerini dile getirmiştir.

⁸⁴ *Tahsin Acar v Turkey* [GC] App no 26307/95 (ECtHR, 6 May 2003).

⁸⁵ *Tahsin Acar v Turkey*, para 75.

tarafı deklarasyonunda iddia edilen ihlallerle ilgili herhangi bir kabulde bulunup bulunmadığı ve bu kabulün kapsamı ile başvurucuya tazminat sağlama niyeti gibi faktörler dikkate alınmalıdır.⁸⁶ Eğer ihlalin sonuçlarının giderilebileceği bir durum söz konusu ise davanın kayıttan düşürülmesi için, Hükümetin etkiyi ortadan kaldırmaya yönelik gerekli adımları atacağını bildirmesi de beklenmektedir. Son olarak Mahkeme davayı tekrar kaydederek görmeye devam edebileceğinin de altını çizmiştir.⁸⁷

Somut davada Mahkeme tek taraflı deklarasyonun kabul edilmesini değerlendirirken *Akman* kararına atıf yaparak *Tahsin Acar* davasının ilkinden farklı nitelikte olduğuna dikkat çekmiştir. *Akman* davasında Hükümet kişinin güvenlik güçleri tarafından öldürüldüğünü kabul etmekte ve sorumluluğu üstlenmektedir. Ayrıca yaşam hakkına saygıyı tesis etmek için etkin soruşturma yükümlülüğü başta olmak üzere iç hukukta gerekli bütün tedbirlerin alınacağı ve yasal ve idari uygulamaların hayata geçirileceği taahhüt edilmiştir. *Tahsin Acar* davası bağlamında ise deklarasyonda mevcut ihlalin ortadan kaldırılması ve başvuru sahiplerinin ıstırabının giderilmesi için hangi somut tedbirlerin alınacağına yer verilmezken; sadece gelecekteki kayıp vakalarının önlenmesi için çabalanaacağı şeklinde genel bir sorumluluk ifade edilmiştir. Üstelik *Akman* kararının aksine bu başvuruda devam eden bir ihlal söz konusudur. Her ne kadar hükümetin tüm sorumluluğu üstlenmesi her zaman bir şart olarak aranmasa da somut dava bağlamında etkili bir soruşturma gerçekleşmediği için bu kabul, daha da önemli hale gelmiştir. Başvuru konusu kayıp kişiler veya faili meçhul ölümler ise ve yerel soruşturmanın etkili yürütülmediği dosyadan anlaşılıyorsa tek taraflı deklarasyonların en azından bu bağlamda bir sorumluluk kabulünü ve Sözleşme gerekliliklerini karşılayacak nitelikte bir soruşturma yapma taahhüdünü içermesi gerekmektedir.⁸⁸ Dolayısıyla kabul veya sorumluluğun üstlenilmesini içermeyen tek taraflı deklarasyon madde 37(1) uyarınca insan haklarına saygının gereğini yerine getirmemektedir.⁸⁹

⁸⁶ *Tahsin Acar v Turkey*, para 76.

⁸⁷ *Tahsin Acar v Turkey*, para 76. Sayılan bu unsurlar tahdidi değildir; somut olayın şartlarına göre Mahkeme farklı hususların varlığını da arayabilecektir. *Tahsin Acar v Turkey*, para 77.

⁸⁸ *Tahsin Acar v Turkey* [GC] para. 84. Ayrıca bkz. *Estate of Nitschke v Sweden* App no 6301/05 (ECtHR, 27 September 2007) para 39: “(...) bu şikayetle ilgili olarak, Hükümet, AİHS’in ihlal edildiğini ya da başvuru sahibinin maruz kaldığı rahatsızlıklardan dolayı pişmanlık duyduklarını kabul etmemiştir. (...) Mahkeme, Hükümetin başvuru sahibine tatmin edici bir tazminat sunmadığını ve dolayısıyla, Hükümetin, insan haklarına saygı göstermek için Mahkeme’nin davayı incelemesine devam etmeye gerek olmadığını belirlemek için yeterli bir temel sunmadığına karar vermiştir.”

⁸⁹ *Tahsin Acar v Turkey* [GC] para 77-86.

Bu dava ile Mahkeme hükümetlerin tek taraflı deklarasyonlarının içeriğinin davanın kayıttan düşürülmesini haklı kılacak nitelikte olması gerektiğini karara bağlamış olmaktadır.⁹⁰ Bu bağlamda kasti öldürmelerde ve kaybolmalarda tek taraflı deklarasyonlarda sorumluluğun üstlenilmesinin Mahkemece şart olarak aranmakta olduğu söylenebilir.⁹¹

B. Uygulamanın Yasal Dayanağa Kavuşması

Tek taraflı beyan usulü Mahkeme içtihadı ile geliştirilen bir uygulamadır. Usulün şartları *Akman ve Tahsin Acar* davalarında kısmen belirlenmiş olsa da AİHM İç Tüzüğünde 2 Nisan 2012’de yapılan değişiklik ile uygulama yasal dayanağa kavuşmuş ve usulün detayları düzenlenmiştir.⁹² Tek taraflı deklarasyon usulü dostane çözüm teklifi yapılmış olmasına rağmen başvurucağın kabul etmediği hallerde gündeme gelmektedir.⁹³ Hükümet,

⁹⁰ Mowbray, s. 51.

⁹¹ Harris/O’Boyle/Warbrick, s. 129. *Tahsin Acar v Turkey*, para. 84. Tek taraflı deklarasyonların geri çekilmesi mümkündür. Bkz. *Erdoğan and Others v Turkey* App no 19807/92 (ECtHR, 25 April 2006, Final 13 September 2006) para 8. Benzer şekilde özgürlük ve güvenlik hakkını düzenleyen madde 5 ihlaline ilişkin *Prencipe* davasında da hükümetin tek taraflı deklarasyonda bu maddenin ihlal edildiğini kabul etmesi aranmıştır. Bkz. *Prencipe v Monaco* App no 43376/06 (ECtHR, 16 July 2009) para 55-64. Ayrıca beyanın içeriği yeterli bulunmaması nedeniyle (*Rozhin v Russia* App no 50098/07 (ECtHR, 6 December 2011) para 19-25); madde 13 bağlamında usulü şikayete ilişkin ifade bulunmaması nedeniyle (*Missenjov v Estonia* App no 43276/06 (ECtHR, 29 January 2009, Final 29 April 2009) para 25) ve davanın yeniden görülmesine ilişkin ibare bulunmaması nedeniyle (*Vojtechova v Slovakia* App no 59102/08 (ECtHR, 25 September 2012, Final 25 December 2012) para 24-28) reddedilen tek taraflı deklarasyonlara da rastlanmaktadır. İnsan haklarına saygı şartının yerine getirildiği ve Mahkemenin tek taraflı deklarasyonları kabul ettiği davalara örnek olarak bkz. *Meriakri v Moldova* App no 53487/99 (ECtHR, 1 March 2005, Final 6 July 2005) para 30-32; *Haran v Turkey*, para 22-24; *Swedish Transport Workers Union v Sweden* App no 53507/99 (ECtHR, 18 July 2006) para 24-27; *Pirali Orujov v Azerbaijan* App no 8460/07 (ECtHR, 3 February 2011) para 27-32.

⁹² AİHM İç Tüzüğü “Tek Taraflı Deklarasyon” başlıklı 62A maddesine göre;

“1. a) Başvuranın işbu İç Tüzüğün 62. maddesi uyarınca yapılan bir dostane çözüm teklifinin şartlarını reddetmesi halinde, ilgili Sözleşmecî Taraf, Mahkemeden, Sözleşme’nin 37. maddesinin 1. fıkrasına dayanarak başvurunun kayıttan düşürülmesi talebinde bulunabilmektedir:

b) Bu türden bir talebin yanında, başvuran açısından Sözleşme’nin ihlal edildiğini ve ilgili Sözleşmecî Tarafın yeterli bir tazminat ödemeyi ve gerektiği takdirde, gereken toplu tedbirleri almayı taahhüt ettiğini açıkça kabul eden bir deklarasyon metni yer almalıdır.” Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mahkeme İç Tüzüğü, 22 Ocak 2024, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_tur> İlgili madde Mahkeme tarafından 2 Nisan 2012 tarihinde eklenmiştir.

⁹³ İstisnai hallerde mükerrer davalarda dostane çözüm süreci dışında da gerçekleşebilmektedir. Sicilianos/ Kostopolou, s. 91.

AIHS’i ihlal ettiğini kabul ederek başvurana ihlal karşısında tazminat sağlama taahhüdünde bulunduğunu beyan etmesi sonrasında Mahkeme, ilgili şartlar oluşmuşsa davayı kayıttan düşürebilecektir. Böylece özellikle yerleşik emsal içtihat bulunan hususlarda, devletin tek taraflı bir beyan ile ihlali kabul edebilmesi ve zararı tazmin ederek dava sayısının azaltılması hedeflenmiştir.

Ancak bu şartlar gerçekleşmiş olsa dahi Mahkeme’nin her tek taraflı deklarasyonu kabul edeceği de söylenemez. Önceki uygulamada davanın kayıttan düşürülmesi için devletin ihlali kabul etmesi mutlaka aranmıyor olsa da⁹⁴ İç Tüzük madde 62A(1)(b) uyarınca tek taraflı deklarasyon için ihlalin açıkça kabul edilmesi gerekmektedir.⁹⁵ Aynı madde uyarınca aranan başka bir şart da deklarasyonda davalı devletin ihlal için uygun bir telafi sağlaması ve gerekli düzeltici tedbirleri almasına yer verilmesidir. *Ceka* başvurusunda tek taraflı deklarasyonda gözaltında vefat eden başvurucu bakımından yaşam hakkı ve işkence yasağının ihlal edildiği, ölüm iddiası ile ilgili etkili soruşturma yapılmadığı Hükümet tarafından kabul edilmiş, benzer ihlallerin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve başvurucuya tazminat ödenmesi taahhüt edilmiştir. Başvurucu beyanı kabul etmemesine rağmen başvuru kayıttan düşürülmüştür.⁹⁶ Öte yandan Deklarasyon metnindeki beyanların yeterli olmaması veya başvurunun Mahkeme tarafından incelenmesini gerektiren nitelikte olması halinde Mahkeme talebi reddederek davayı esastan incelemektedir.⁹⁷

Tek taraflı beyan usulü başvuranın rızası olmaksızın uygulandığı için Mahkeme’nin bu usul hakkında çok daha titiz bir değerlendirme yapılması

⁹⁴ *Tahsin Acar v Turkey* [GC] para 84.

⁹⁵ *Brysk v Poland* App no 1694/14 (ECtHR, 15 May 2018) para 7 ve 14; *Dimitras and Others v Greece* App no 45486/12 (ECtHR, 22 May 2018) para 6 ve 12.

⁹⁶ *Ceka v Albania* App no 26872/05 (ECtHR, 23 October 2012). Göç yolculuğunda 4 yaşındaki oğlundan 7 ay boyunca ayrı düşen bir kadının madde 8 bağlamındaki ihlal talebinde Mahkeme, başvuranın yerel mahkemeler önünde dava açmadığına, bunu yapsaydı iddia edilen Sözleşme ihlali için uygun bir çözüm sağlayabileceğine dikkat çekmiştir. Mahkeme, çocuğun başvurana iadesinin 7 ay sonra dahi olsa, Sözleşme’nin 8. maddesi kapsamındaki şikayet için yeterli ve uygun bir telafi oluşturduğu kanaatine vararak tek taraflı deklarasyonla davayı kayıttan düşürmüştür. *Totopa v Spain* App no 74048/17 (ECtHR, 2 June 2022) para 19-20. Davaya ilişkin bir değerlendirme için bkz. Mathilde Hardt/Germain Haumont, “Why was Totopa v. Spain struck out from the list? A case of silenced vulnerability of a migrant mother under complex procedural constraints”, Strasbourg Observers, February 24, 2023 <<https://strasbourgobservers.com/2023/02/24/why-was-totopa-v-spain-struck-out-from-the-list-a-case-of-silenced-vulnerability-of-a-migrant-mother-under-complex-procedural-constraints/>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

⁹⁷ *Dimitriou and Others v Greece* App no 32398/11 (ECtHR, 18 May 2017) para 18-20.

gerekmektedir. Buna karşın uygulamada özellikle Yazı İşleri'nin belirlediği tazminat miktarına ilişkin önerilerin başvuruçular tarafından kabul edilmediği mükerrer davalarda bu usulün sıkça kullanılmakta olduğu görülmektedir.⁹⁸ Çoğu tek taraflı deklarasyon Mahkeme İç Tüzüğü 62A uyarınca devletin bir ihlali kabul etmesi ve başvuruçuya bir miktar maddi ödeme sözü vermesini içerecek şekilde kısa olarak hazırlanmaktadır.⁹⁹ Devletler, ihlal nedeniyle pişmanlıklarını istisnai olarak ifade etmektedirler.¹⁰⁰ Tekrarlayan vakalarda ve özellikle birden fazla başvurunun birleştirildiği durumlarda, Mahkeme genellikle bireysel davalarla ilgili olmaksızın genel bir açıklama yapmakta ve başvuruçuların ayrıntıları Ek'te listelenmektedir.¹⁰¹ AİHM'in tek taraflı deklarasyonları incelemesi genellikle İç Tüzük madde 62A'da yer alan iki gerekliliğin dahil edilip edilmediğini doğrulamakla sınırlıdır. AİHM tek taraflı deklarasyonu reddederse, bunu yapma nedenini genellikle belirtmektedir, ancak bazı hallerde sadece davalı devletin talebini reddettiğini belirtmektedir.¹⁰²

Usuli açıdan bakıldığında, tek taraflı deklarasyonlar AİHM'e başvurunun kayıttan düşürülmesi talebi şeklinde sunulmaktadır. Tek taraflı deklarasyon, AİHM tarafından kabul edildikten sonra bu beyan Devlet üzerinde bağlayıcı olmaktadır. Bu tür davaların, ihlal kabul edilse bile, bir ihlal olarak sınıflandırılmadığını, ancak kayıttan düşürüldüğünü belirtmek önemlidir. Bu açıdan, esasen diğer uzlaşma vakaları gibi muamele görmektedirler. Ancak dostane çözümlerin aksine Bakanlar Komitesi, Mahkeme kararıyla onaylanan tek taraflı deklarasyonda yer alan taahhütlerin uygulanmasını AİHS'in 39. maddesine göre denetleme yetkisine sahip değildir. Başka bir deyişle deklarasyondaki taahhütlerin yerine getirilmesini takip mekanizması bulunmamaktadır. Eğer davalı Devlet, iddia edilen ihlali gidermeyi taahhüt ettiği şekilde yerine getirirse, AİHM söz konusu başvuruyu kapanmış kabul etmektedir. Eğer Devlet taahhütlerini yerine getirmezse, AİHM sadece başvuruyu AİHS'in 37(2) maddesi uyarınca listeye geri yükleme imkanına

⁹⁸ Veriler için bkz. European Court of Human Rights, *Analysis of Statistics 2023*, January 2024, <<https://www.echr.coe.int/statistical-reports>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

⁹⁹ Glas, s. 613.

¹⁰⁰ Örn bkz *Vlahovic v Montenegro* App no 62444/10 (ECtHR, 22 November 2016); *Sanadiradze v Georgia* App no 64566/09 (ECtHR, 8 April 2015).

¹⁰¹ *Smirnov and Others v Ukraine* App no 38083/04 (ECtHR, 5 June 2012).

¹⁰² Örn bkz *Maširević v Serbia* App no 30671/08 (ECtHR, 11 February 2014) para. 37; *Themeli v Albania* App no 63756/09 (ECtHR, 15 January 2013) para 18.

sahiptir. Örneğin, *Willems ve Gorjon*¹⁰³ davasında, AİHM, Belçika Temyiz Mahkemesi'nin yerel süreci yeniden açma talebini reddetmesinin, Hükümet'in tek taraflı deklarasyondaki taahhütlerini anlamsız hale getirdiğine karar vermiştir. Bu durum, başvuruyu AİHM'in listesine geri yüklemeyi haklı çıkaran bir durum oluşturmuş ve görüşülen dava sonunda AİHS'in ihlal edildiğine karar verilmiştir.¹⁰⁴ Öte yandan Gürcistan aleyhine görülen cezaevlerindeki kötü muameleye ilişkin seri başvurular ise tek taraflı deklarasyonların takip sistemi olmaksızın oluşturacağı sakıncaları göstermektedir. Gürcistan Hükümeti Sözleşme'nin ihlalini kabul ettiği ve söz konusu ihlallere ilişkin etkili bir soruşturma yapma taahhüdünde bulunduğu tek taraflı bir deklarasyon sonrası 2015'te başvurular sonuçlandırılmıştır.¹⁰⁵ Ancak, Gürcistan makamları gerekli soruşturmaları yapmamışlardır. Tek taraflı deklarasyondaki taahhütlerin yerine getirilmediği ve oluşan ihlallerin etkili şekilde soruşturulmadığı ve bu durumun Gürcistan'da ciddi ve sistemli bir sorun olduğu gerekçesiyle Mahkeme'ye tekrar başvurulmuş ve AİHS madde 37(2) uyarınca davaların yeniden açılması talep edilmiştir. Mahkeme, başvuruların listeye geri alınmasını haklı gösterecek istisnai koşullar bulunmadığı gerekçesiyle talebi reddederken; Sekreteryaya da Mahkeme ve Sekretaryasının çok yoğun bir iş yükü altında olduğu, bu nedenle, artık başvurularla ilgili mektuplara yanıt veremeyeceğini ve telefon görüşmelerini kabul etmeyeceğini belirtmiştir.¹⁰⁶ Mahkeme'nin tek taraflı deklarasyonlara yönelik bu tutumu -özellikle davaya konu hususun madde 3 ihlali olduğu göz önüne alındığında- devlet taahhütlerinin takibinin önemini göstermektedir.

III. İNSAN HAKLARI YARGILAMASINDA UZLAŞMA: ADALET VERİMLİLİK ÇATIŞMASI

Dostane çözüm mekanizmaları, ulusal ve uluslararası uyumsuzlukların çözümünde uzun süredir kullanılmaktadır. Bu usullerle üçüncü bir tarafın çatışan tarafları bir araya getirmesi ile uyumsuzlukların yargılama yapılmaksızın

¹⁰³ *Willems and Gorjon v Belgium App no 74209/16 (ECtHR, 21 September 2021)*.

¹⁰⁴ Davanın tek taraflı deklarasyonla düşürülmesinden sonra iç hukukta Mahkemelerin bu kararı uygulamalarına ilişkin bir değerlendirme için bkz. Diego Mauri, "Relationship between Municipal and International Law: Domestic Bodies on the Same Page: The Corte di Cassazione Extends the "European Revision" to ECtHR Decisions under Article 37(1) ECHR", *The Italian Yearbook of International Law Online*, 32(1), 2023, s.484-490.

¹⁰⁵ *Sintsabadze v. Georgia App No 35403/06 (ECtHR, 15 February 2011, Final 18 March 2011)*

¹⁰⁶ Jomarjidge/Leach

çözümüne kavuşturulması amaçlanmaktadır.¹⁰⁷ İnsan hakları ihlallerinden doğan başvurularda uzlaşma tartışmalarına konu olsa da uluslararası insan hakları koruma mekanizmaları da uzlaşma usulüne yer vermektedir.¹⁰⁸ AİHM de yukarıda ifade edildiği üzere dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyon usulleri ile uzlaşmayı yargılamasının bir parçası haline getirmiştir. Ancak dostane çözümlerin artan kullanımını, Mahkeme'nin işlevi, misyonu ve mevcut durumu ile ilgili bazı soruları gündeme getirmektedir.

Bu noktada değerlendirilmesi gereken ilk husus dostane çözüm yollarının Mahkeme'nin insan haklarını koruma ve geliştirme konusundaki asli görevini tehlikeye atma ihtimalidir. İnsan hakları hukukunda, genel olarak iç hukukta karşılanamamış taleplerin ulusal üstü düzeyde karşılanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası yargılama, başvuruçunun sesini duyurabileceği bir platform sağlarken aynı zamanda ilgili devletteki aksayan hususlara da görünürlük kazandırmaktadır. Ayrıca mahkemenin somut olayı değerlendirmesi ve gerekçesi, sadece ilgili devlet bakımından değil aynı zamanda diğer devletler için de örneklik teşkil etmektedir. Bir mağdurun Mahkemeye şikayette bulunma kararı bu çerçevede kamu yararının sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Buna rağmen, uzlaşma Mahkemenin iş yükünün azaltılması ve anlaşmazlıkların daha hızlı çözüme kavuşturulması potansiyeli taşıdığı için yargıya göre daha az maliyetli ve daha hızlı çözüm sağlayan bir alternatif olarak sunulmaktadır.¹⁰⁹

Başvuruçudan süreç değerlendirildiğinde; iç hukukta yıllarca insan hakları için mücadele etmiş başvuruçunun, iddiasını ulusal üstü düzeye taşıdığına tamamen yeni bir yaklaşımla karşılaşarak davanın çözülmesi için Mahkeme'nin doğrudan davetine muhatap olmaktadır.¹¹⁰ Dostane çözüm usulü ile başvuruçular sonucu muğlak ve uzun yargılama yerine daha hızlı ve net sonuç elde etme imkanına da sahip olmakta hatta bazı hallerde karar

¹⁰⁷ Jorge Contesse, "Settling Human Rights Violations", *Harvard International Law Journal*, 60(2) 2019, s.317-375.

¹⁰⁸ American Convention on Human Rights, Nov. 22, 1969, 9 I.L.M. 673, OEA/ser. K/XVI/1, doc. 65, rev. 1, corr. 1, (1970) (entered into force July 18, 1978) madde Article 48(1)(f); International Covenant on Civil and Political Rights, opened for signature Dec. 16, 1966, S. Treaty Doc. No. 95-2 (1978), 999 U.N.T.S. 171, art. 41(1)(e).

¹⁰⁹ Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution Res(2002)59 concerning the practice in respect of friendly settlements, (Adopted by the Committee of Ministers on 18 December 2002 at the 822nd meeting of the Ministers' Deputies), <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804de98a> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

¹¹⁰ Keller/Forowicz/Engi, s. 6.

sonucu elde edebileceklerinden daha tatmin edici çözümler elde etmektedirler.¹¹¹ Böylece dostane çözümler, bir hukuki belirsizlik durumunu hızlı bir şekilde sonlandırmaları yanında zaman ve maliyetlerden tasarruf ve zararın tazmini için de elverişli bir imkandır.

Taraf devletler bakımından konu ele alındığında her şeyden önce dostane çözüm usulünün kullanımının artmasındaki ilk sebebin Sözleşme'nin ikincil niteliği olduğu vurgulanmalıdır.¹¹² Zira Sözleşme'ye taraf devletler bir bireye karşı kendileri tarafından işlenen haksızlığı öncelikli olarak giderme hakkına sahiptirler.¹¹³ Dostane çözüm usulü ile Mahkeme'nin bir davanın maddi hükümlerinde bir ihlal bulma görevini üstlenmeden önce devletlere itibarlarını koruma ve yapılan haksızlığı uygun bir şekilde düzeltmek için son bir imkan tanınmış olmaktadır.¹¹⁴ Böylece devletler, belirli bir kuralın veya uygulamanın insan haklarını ihlal ettiğini tespit eden bağlayıcı bir karardan kaçınmakta, Mahkeme'nin ihlal kararı neticesinde oluşacak olumsuz kamuoyu algısını önlemekte ve anlaşmazlığı hızlı şekilde çözmektedirler.

Dostane çözümlerin Mahkeme açısından avantajlarına bakıldığında ilk olarak AİHM'in başvuruları daha hızlı bir şekilde sonuçlandırmasına olanak tanıdığı için dostane çözümleri teşvik etmekte olduğu söylenmelidir. AİHM yargılamasındaki yoğunluğun en temel sebeplerinden biri mükerrer başvurulardır. Bu tür başvurular, daha önce AİHM tarafından ele alınmış olmasına rağmen çözümlenmemiş olan sistem kaynaklı ulusal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu sorunlara, örneğin, İtalya'da medeni davaların uzunluğu, Ukrayna'da iç kararların uygulanmaması veya gecikmesi ve Rusya'da gözaltı koşulları gibi örnekler verilebilir. Bu başvuruları karara bağlarken, Mahkeme sadece yerleşik içtihadını tekrarlamaktadır. Özellikle yerleşik içtihadın bulunduğu, mükerrer davalar bakımından dostane çözümler

¹¹¹ Zwaak, s. 223.

¹¹² Gözübüyük/Gölcüklü, s. 118.

¹¹³ Sözleşme'nin ikincil niteliği AİHS madde 13 ve madde 35(1) de ifade edilmektedir. İlke Sözleşme'de düzenlenen haklarla ilgili hususların mümkün olduğunca ulusal düzeyde çözülmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Örn bkz. *Varnava and Others v Turkey* App no 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90, 16073/90, [GC] (ECtHR, 18 September 2009), para 164. İlke hakkında detaylı bilgi için bkz. Harris/O'Boyle/Warbrick, s. 17. B.E.P. Myjer, "It Is Never Too Late for the State-Friendly Settlements and Unilateral Declarations", *Human Rights – Strasbourg Views / Droits de l'homme – Regards de Strasbourg. Liber Amicorum Luzius Wildhaber*, N.P. Engel Publishers, L. Caffisch et al. (Eds.), 2007, s. 323.

¹¹⁴ Rozakis, s. 1004.

etkili ve makul bir uygulamadır.¹¹⁵ Böylece Mahkemenin özellik arz eden başvurulara daha çok vakit ayırması mümkün olacak, etkili ve hızlı işleyen sistem tüm paydaşlar için fayda sağlayacaktır. Ancak dava türleri arasında ayırım yapılması gerekmektedir. Uzun süreli yargılamalar, gözaltı koşulları, kararların uygulanmaması gibi benzer konularda yerleşik içtihadın bulunduğu mükerrer başvurulardaki çözümler bakımından hızlı ve yazılı usul makul kabul edilebilir.¹¹⁶ Bu tür rutin dostane çözümlerde, Yazı İşleri, taraflara bir çözüm önerisi göndermekte ve genel olarak taraflar bu öneriyi Mahkeme'nin ihlal bulma olasılığına işaret olarak değerlendirerek taslak dostane çözümü kabul etme veya reddetme yönünde tercih yapmaktadırlar. Ancak mükerrer başvuru niteliğinde olmayan hususlar bakımından hızlandırılmış ve kağıt üzerinden ilerleyen bu usulün uygulanmaması, başvurucunun bilgilendirilmesi ve gerçek müzakerelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki Mahkeme, içeriğin müzakere edilmesini teşvik etme yönünden yasal bir yükümlülük altındadır.¹¹⁷

Bazı hallerde mağdur, ilgili devletin sadece ihlal karşılığı tazminat ödemesi ile anlaşmaya hazır olabilir. Böylece başvuran bakımından ihlal tazmin edilse ve sorun sadece maddi temelde çözülsün de ihlalin kaynağını oluşturan yasal hüküm veya idari pratik uygulanmaya devam edecektir. Özellikle sistematik ve yapısal sorunlardan kaynaklanan ihlallerin oluşturduğu benzer dava sayısını azaltmak amacıyla getirilen *pilot karar usulüne ilişkin çözümler* bakımından Mahkeme bu nitelikte başvurularda ihlale karar verirken, sorunun altında yatan sebeplerin tespiti ve önlenmesine ilişkin tedbirleri de konu edinmektedir.¹¹⁸ Böylece taraflar arasındaki müzakerelerin sonucu,

¹¹⁵ Explanatory Report to Protocol no 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, para. 93. *Harris/O'Boyle/Warbrick* her ne kadar yeni sistemde dostane çözüm ile biten dava sayısında artış gözlemlense de bu davaların büyük oranda mükerrer benzer davalardan oluştuğunu ifade etmektedir. *Harris/O'Boyle/Warbrick*, s. 127.

¹¹⁶ *Keller, Forowicz ve Engi* dostane çözüm türlerini “rutin dostane çözümler”, “gerçek dostane çözümler”, “tamamlayıcı dostane çözümler”, “pilot karar dostane çözümleri” ve “devletlerarası dostane çözümler” olarak tasnif etmektedir. Yazarlara göre yerleşik içtihadın bulunduğu başvurulardaki çözümler rutin/olağan çözümler iken; benzer içtihadın bulunmadığı vakalardaki çözümler gerçek dostane çözümlerdir. Yazarlara göre yerleşik içtihadı dayalı olağan sürecin dostane çözüm değil hızlandırılmış karar sürecidir; zira tarafların rolü anlaşma veya davanın hızlıca çözüme kavuşması arasında tercih yapmaktan fazlası değildir. *Keller/Forowicz/Engi*, s. 67

¹¹⁷ Rozakis, s. 1011.

¹¹⁸ Pilot çözümler, yüzlerce başvurucunun aynı ihlal nedeniyle Mahkeme'ye başvurmasını önleyerek ulusal düzeydeki sistem kaynaklı eksikliklerin giderilmesini sağlamaktadır. Mahkemenin ilk pilot kararı olan *Broniowski* kararı, aynı zamanda pilot karar usulünde

birçok diğ er mağdurun durumunu da etkileyebilecektir. Esasen Mahkeme'nin verdiği her bireysel kararın ve dostane çözümün sadece bireysel başvuru için değil, aynı zamanda muhtemel mağdurlar için de sonuçlar doğuracağı unutulmamalıdır. Bu nitelikte başvurularda taraflar arasında ulaşılan çözümler Mahkeme tarafından değerlendirilirken insan haklarına saygılı olma kriteri yanında başvuruca n uğradığı ihlalin tazmini; devletten genel sorunun ortadan kaldırılmasına ilişkin tedbirler alması ve bazı hallerde ilgili mevzuat ya da idari pratiğı düzeltmesini talep etmesi de gerekmektedir.¹¹⁹ Zira Mahkemenin taraflar arasında dostane çözümlü teşvik ederken kamusal yararı gözetme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ayrıca (*Rechtsfrieden*) hukuki barış da burada önem taşımaktadır. Zira somut olaydaki mağdur bakımından zarar giderilmiş olsa dahi ihlalin sebebi devam ettiği sürece başka mağdurlar oluşmaya devam edecektir. Sözleşme sisteminin asıl amacı bireysel tazmin sağlamak olsa da Sözleşme tarafından oluşturulan kuralları açıklamak, korumak ve geliştirmek suretiyle devletlerin üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmesine katkıda bulunmak ve böylelikle insan haklarının genel standartlarını yükseltmek de Mahkeme'nin görevleri arasındadır.¹²⁰ Tam da bu sebeple *Fiss*, yapısal dönüşüm sağlayamayacakları için uzlaşmaları reddetmekte; yargılamanın toplumsal dönüşüm yaratarak kamu değerlerini netleştireceğini ve geliştireceğini ifade etmektedir ki bu da bir uyuşmazlığın taraflarını aşan reformları içerir.¹²¹ *Luban* da insan hakları yargılama sınının tarafları aşan etkilerini Amerikan Yüksek Mahkemesinin mi henk taşı kararına atıfta bulunarak “Eğer *Brown v. Board of Education* mahkemede sessizce çözülmüş olsaydı, nerede olurduk?” sorusuyla dile getirir.¹²²

Luban'ın kararların tarafları aşan etkisi yanında dikkat çektiğı üzere dostane çözümler hususunda değerlendirilmesi gereken bir başka husus da dostane çözüm müzakerelerinin gizli yürütülmesidir. Mahkemenin gizlilik kuralını mutlak olarak uygulamasıyla görüşmelerdeki belgeler, tarafların

---

dostane çözümlü de içermektedir. Dava II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen yer değiştirme sonucu doğan mülkiyet hakkı ihlaline ilişkindir. *Broniowski v Poland* [GC] App no 31443/96 (ECtHR, 28 September 2005) para 38-44.

¹¹⁹ Keller/Forowicz/Engi, s. 72.

¹²⁰ *Karner v Austria*, para 26; *Poposhvili v Belgium*, para 130.

¹²¹ Owen M. Fiss, “Against Settlement”, *The Yale Law Journal*, 93(6), 1984, s. 1076.

¹²² Dava çocukların okullarda ırklarına göre ayrımalarının Anayasaya aykırılığının tespit edildiğı davadır. Supreme Court of the United States, *Brown v. Board of Education* (1954). David Luban, “Settlements and the Erosion of the Public Realm”, *The Georgetown Law Journal*, 83(7), 1995.

teklif ve kabulleri kamuya kapalı hale gelmekte ve davanın aşamalarında müzakerelere atf yapılamamaktadır. Dostane çözümle sonuçlanan davalarda ihlalin detaylarına yer verilmeden sadece tarafların uzlaşmaya vardığı ifade edilmektedir. Ayrıca dostane çözümler AİHS ihlali olarak Mahkeme istatistiklerinde görünmemekte ve Mahkeme'nin sözleşme ihlali bulduğu hususlar kadar medya dikkatini çekmemektedir. Hatta bazı hallerde başvurunun Mahkeme önünde karara bağlanmadan çözülmek istenmesinin temel sebebi ihlalin detaylarının kamuoyu tarafından bilinmesinin istenmemesi olabilir. Ancak insan hakları ihlalleri açısından ihlalin tespit edilmesi ve doğru karşılığın verilmesi son derece önemlidir. Dava yoluyla devletlerin ifşa edilmesi bazı hallerde ihlale sebep olan mevzuat veya uygulamanın değiştirilmesinin tek yoludur. Böylece madde 2 ve 3 gibi ciddi insan hakları ihlalleri bakımından başvurunun olağan usulle yürütülmesi adaletin sağlanması için gerekli olabilir. Özellikle sistemsel sorunlar nedeniyle oluşan ihlallerin dostane çözümden ziyade ihlal kararı ile hüküm altına alınması insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından daha fazla fayda sağlayabilir. Ayrıca gizlilik kuralı Mahkemenin neden bir dostane uzlaşmayı onayladığını veya reddettiğini belirlemeyi de zorlaştırmaktadır.¹²³ Özellikle ciddi insan haklarına ilişkin ve olağan süreçte ihlale hükmedilecek başvurularda dostane çözümün kabul edilmesini haklı çıkaran nedenleri anlamak önemlidir.

İnsan hakları alanında dostane çözümleri tartışırken dostane çözümlerin kapsamı ve sınırlarının belirlenmesi önemlidir. Yaşam hakkı veya işkence yasağı gibi ciddi insan hakları ihlalleri de dahil olmak üzere tüm insan hakları alanında bu usuller uygulanmalı mıdır? İnter Amerikan İnsan Hakları Komisyonu bu soruya olumsuz cevap vererek gözetim altında işkenceye uğrayan başvurucu ile Honduras arasındaki başvuruda yaşam hakkı, insani muamele ve kişisel özgürlük haklarına ilişkin ihlallerin uzlaşma yoluyla telafi edilemeyeceğini ifade etmiştir.¹²⁴ Bu bağlamda, belli insan hakları ihlalleri doğası gereği bağımsız bir otorite tarafından, yani Mahkeme tarafından araştırılmalı ve tespit edilmelidir. Sunulan iddiaların geçerliliğinin belirlenmesi en iyi dava yoluyla ele alınabilir; bu nedenle adalet masraflı ve uzun da olsa,

¹²³ Mahkemenin hassas davaları dostane çözümler aracılığıyla sonlandırma gerekçelerini şeffaf hale getirmesi bu usulün meşruiyetine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Mahkeme bu tür hassas nitelikteki dostane çözümlerin gerekçesine ilişkin yeknesak iç kural oluşturabilir. Bkz. Keller/Forowicz/Engi, s. 148.

¹²⁴ Velásquez Rodríguez Case, Preliminary Objections, Inter-Am. Ct.H.R. (Ser. C) No. 1 (1994) para 43.

yargıya ihtiyaç duyar.¹²⁵ Başka bir deyişle adaletin verimlilik gerekçesiyle feda edilmemesi gerekmektedir. Bu mülahazalar AİHM yargılamasında madde 2 ve 3 ihlalleri bakımından uzlaşma yapılmaması şeklinde yorumlanmamalıdır. Ancak özellikle başvuru sayısı yüksek olan ülkeler bakımından madde 2 ve 3 ihlallerine ilişkin dostane çözümler Mahkeme tarafından daha titizlikle ele alınmalıdır. Zira en çok başvuruya muhatap olan ülkeler çoğu zaman en çok uzlaşma ile dosya kapatan ülkelerdir. Kapatılan dosyalar arasında madde 2 ve 3 ihlalleri de ciddi sayıya sahiptir.¹²⁶ Böylece uzlaşma usulleri ülkelerin insan hakları ihlallerini maddi karşılık ödeyerek gizli tutması amacına hizmet ediyorsa insan hakları yargılamalarının kamusal değeri zayıflayabilir. Hatta bazı hallerde ihlalin niteliğine bağlı olarak ödenen miktar bakımından değer belirlemeye varacak şekilde ihlallerin maddileştirilmesi gündeme gelebilecektir.¹²⁷

Dostane çözümler bakımından önemli olan bir diğer husus da başvurucunun iradesinin sürece yansımadır.¹²⁸ Hakları ihlal edilen mağdurun uğradığı zararın nasıl tazmin edileceği özne duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu noktada unutmamak gerekir ki başvurucuların muhtemel maddi tazmini ve yargılamanın hızını karşılaştırarak uzlaşmayı tercih edecekleri düşünülse de, bazı hallerde ihlalin kabul edilmesi ve adalet arayışı daha güçlü bir motivasyon oluşturabilir. Kimi zaman bireysel başvurucu tazminden ziyade bir ihlalin meydana geldiğine dair kamuya açık bir kabulü talep ediyor olabilir. Örneğin sevdiklerine ne olduğunu ve sorumluların kim olduğunu öğrenmek isteyen bir başvurucu bakımından olağan süreçler dostane bir çözümün sonuçlanmasından önemli ölçüde uzun sürse dahi başvurucu bu yolu tercih edebilecektir. Bazı hallerde de ihlale ilişkin olguların kanıtlanmasının zor olduğu veya başvuran kişi çaresizlik içinde olduğu için ciddi hak ihlalleri kapsamındaki çözümler de meşru sayılabilir. Bu noktada önemli olan nizanın asıl sahibi olan başvurucunun iradesine gereken değer

¹²⁵ Jules Coleman/Charles Silver, “Justice in Settlements”, *Social Philosophy and Policy*, 4 (1), 1986, s. 106-108.

¹²⁶ Weber, s. 217 vd.

¹²⁷ Weber çalışmasında ölümün gerçekleştiği madde 2 ihlalleri bakımından uzlaşma ile sonuçlanarlarda verilen ortalama tazminat miktarını ve yargılama sonunda elde edilen tazminat miktarını karşılaştırıldığında uzlaşma ile elde edilen miktarın daha fazla olduğunu belirtmektedir. Üstelik uzlaşma yargılamadan ortalama 22 ay daha önce sonuçlanmaktadır. Weber, s. 245 vd.

¹²⁸ Carrie Menkel-Meadow, “Whose Dispute Is It Anyway? A Philosophical and Democratic Defense of Settlement (In Some Cases)”, *The Georgetown Law Journal*, 83(7), 1995.

verilmesidir. Ancak mağdurların dostane çözüm sürecindeki müzakere imkanının aksine tek taraflı deklarasyonu kabul edip etmeme konusunda çok daha az söz hakkı olduğu görülmektedir. Zira İç Tüzük madde 62A(3) uyarınca Mahkeme, deklarasyon metni Sözleşmede yer alan insan haklarına saygılı biçimde düzenlenmişse başvuran başvurunun incelenmesine devam edilmesini istese dahi, başvurunun tamamının veya bir bölümünün kayıttan düşürülmesine karar verebilmektedir.¹²⁹ Ayrıca dava konusu çözülmüş olduğu ancak başvuruçunun adil bir uzlaşma önerisini kabul etmediği hallerde de bu usul madde 41 aşamasında uygulanabilmektedir.¹³⁰ Böylece Devlet, dostane çözüm aşamasında mağduru tatmin eden bir çözüm sunamamış olsa dahi tek taraflı deklarasyon usulü ile başvuruçunun onayı olmaksızın başvuruyu tek taraflı olarak sonlandırabilir. Dahası, Bakanlar Komitesinin bu beyanın uygulanmasını denetleme rolü yoktur; bu tür davalar yalnızca Mahkeme tarafından tekrar listeye alınabilir.¹³¹ Özellikle son yıllarda Mahkemenin “rutin” uygulaması haline gelen¹³² tek taraflı deklarasyonun kabulü ile mağdurun rızası hilafına davanın kayıttan düşürülebilmesi neticesinde mağdurun ihlalden doğan zararı gereğince tazmin edilmemektedir. Bu usul, ciddi nitelikte veya çok sayıda başvuruyla karşı karşıya olan devletlerin, herhangi bir sorumluluk kabul etmeden ve mesele alenileşmeden *ex gratia* tazminat ödeyerek sorumluluktan kurtulmaları anlamına da gelebilecektir.

Bu aşamada dostane çözümlerde dikkate alınması gereken bir başka husus olan güç dengesi gündeme gelmektedir. Zira uzlaşmanın adil ve meşru sayılabilmesi için tarafların eşit veya en azından benzer bir müzakere

¹²⁹ İç Tüzük madde 62(3)- “Mahkeme, Sözleşme ve Protokolleri ile güvence altına alınan insan haklarına saygı ilkesinin başvurunun incelenmesine devam edilmesini gerektirmediği sonucuna varmak için deklarasyon metninin yeterli bir dayanak sunmadığı kanısına vardığında, başvuran başvurunun incelenmesine devam edilmesini istese dahi, başvurunun tamamının veya bir bölümünün kayıttan düşürülmesine karar verebilir”. Bu nitelikte davalara örnek olarak bkz. *Toğcu v Turkey*; *T.A. v Turkey* App no 26307/95 (ECtHR, 9 April 2002).

¹³⁰ Harris/O’Boyle/Warbrick, s. 128.

¹³¹ AİHM İç Tüzüğü, m. 43.

¹³² Keller/Forowicz/Engi, s. 99. Dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyon usulleriyle kayıttan düşürülen dava sayısı her yıl artmaktadır. 2023 yılında, dostane bir çözüm veya tek taraflı bir deklarasyona dayalı olarak 2,425 başvuru kayıttan düşürülmüştür. 2022’deki sayının 2,208 olduğu göz önüne alındığında bu %10 artış anlamına gelmektedir. Dostane çözümler 2022’deki 1718 sayısı % 5 artışla 1,801 olurken tek taraflı deklarasyonlar 2022’de 490 iken %27 artış göstererek 2023’te 624’e ulaşmıştır. 2023 yılında 6931 adet karar verildiği dikkate alındığında kayıttan düşürülen dava sayısının önemi ortaya çıkmaktadır. Veriler için bkz. European Court of Human Rights, *Analysis of Statistics 2023*, January 2024, s. 3 <<https://www.echr.coe.int/statistical-reports>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

pozisyonunda olması gerekir. Genel olarak, bir bireysel başvuru ve bir Hükümet Temsilcisi eşit pozisyonda değildir. Başvuru dava sürecini genellikle ilk defa yaşamakta iken Hükümet Temsilcisi ise tekrarlayan görevi nedeniyle etki, deneyim ve kaynaklar açısından bireysel başvurudan çok daha elverişli bir konumdadır. Fiss, “Uzlaşmaya Karşı” başlıklı makalesinde, uzlaşmaların eşit olmayan güçlere sahip taraflar arasında meydana geldiğine dikkat çekmektedir.

“İlk olarak, daha fakir olan taraf, davanın sonucunu tahmin etmek için gereken bilgiyi toplamak ve analiz etmekte daha az yetenekli olabilir ve bu nedenle pazarlık sürecinde dezavantajlı olabilir. İkinci olarak, talep ettiği tazminata acilen ihtiyacı olabilir ve bu nedenle ödemenin hızlandırılması için bir anlaşma yapmaya teşvik edilebilir. Üçüncü olarak, fakir olan taraf, dava masraflarını finanse etmek için kaynaklara sahip olmadığı için anlaşmaya zorlanabilir. Bu eşitsiz ilişkilerde rıza genellikle zorla alınır ve daha zayıf taraf gerçekten “hayır” diyemez.”¹³³

Birey ve devletin karşı karşıya geldiği her ihtimalde zayıf olan bireyin Devlet baskısı karşısında istemediği çözüme zorlanabilme ihtimali mutlaka dikkate alınmalıdır. İhlallerin yoğun yaşandığı devletlerdeki korku, güvensizlik ve boyun eğme ortamı bazı hallerde dostane çözüm sürecine de yansiyabilir. Taraflar arasındaki güç dengesi arabulucu olan Mahkeme'nin süreçteki etkin varlığıyla korunabilir. Zira dostane çözüm prosedürü başarısız olursa, başvuru Mahkeme tarafından ele alınacaktır. Bu sistem, mağduru rahatlatarak ihlalde bulunan devleti daha temkinli davranmaya teşvik edebilir. Öte yandan dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyon usullerinin adeta otomatik biçimde uygulanması Mahkeme'nin tarafsız arabulucu rolüne de zarar vermektedir. Zira verimlilik ve iş yükünün azaltılması çabaları hem devletlerin hem de Yazı İşleri'nin çıkarlarını birbiriyle uyumlu hale getirmektedir. İş yükünün azaltılmasına odaklanma, Mahkeme'nin adalet arayışında olan mağdur ile ihlal bulunmasını önlemeye çalışan devlet arasındaki tarafsız konumunu tehlikeye atabilecektir.¹³⁴ Bu nedenle tek taraflı deklarasyonların gerçekten tekrarlayan başvuruları sona erdirmek için kullanılıp kullanılmadığı, bu prosedürün uygulamada nasıl işlediği, Mahkeme'nin tek taraflı deklarasyonlar hakkında karar verdiğinde başvuru sahiplerinin çıkarlarının yeterince korunup korunmadığı ve nihayetinde de deklarasyondaki taahhütlerin devlet davranışında yapısal

¹³³ Fiss, s. 1076.

¹³⁴ Fikfak, s. 975.

değişiklik oluşturması titizlikle takip edilmelidir.¹³⁵ Böylece tüm süreç bakımından başvuru sahibinin çıkarlarının temsili sağlanmalı, güç kullanımına maruz kalması engellemeli ve sürecin sonuçları hakkında başvuru bilgileri bilgilendirilmelidir. Özellikle başvuru sahibinin rızası olmaksızın davanın sona ermesine sebep olan tek taraflı deklarasyon usulü bağlamında güç dengesinin sağlanması daha da önemlidir.

Yukarıda ifade edilen bu tehlikeleri bertaraf etmek için her somut olay bakımından değerlendirme yapılması gerekmektedir. Mahkeme, Sözleşme uyarınca sadece müzakerelerin yürütülmesini izlemekle kalmayıp, aynı zamanda sonuçlarını da gözden geçirmekle yükümlüdür ve dolayısıyla sürecin bir parçasıdır. Mahkeme, dostane bir çözüm arayışı ile insan haklarını teşvik etme hedefleri arasında denge kurmalıdır. Her bir davanın koşullarını, etkilenen hakların niteliğini, şikayet edilen eylemlerin özelliklerini ve hükümetin soruşturma konusunda işbirliği yapma ve çözüm için gerekli adımları atma istekliliğini değerlendirerek karar vermelidir. Kamu yararının olduğu hassas durumlarda Mahkeme tercihini verimlilikten değil adaletten yana kullanarak ihlalin tespitini, tazmini ve yapısal değişimleri sağlayacak nitelikte bağlayıcı bir karar vermelidir. Son tahlilde dostane çözüm mekanizmasının hem bireysel başvuru sahibi hem de toplumun geneli açısından etkinliği incelenmeli ve çözümün Sözleşme tarafından korunan hakları ve uluslararası insan hakları hukukunun amaçlarını yeterince güvence altına alıp almadığı değerlendirilmelidir. Mahkeme'nin, özellikle insan haklarının Sözleşme ve ilgili protokollerde tanımlandığı şekilde korunmadığı hallerde dostane çözümü reddetmesi gerekmektedir. Aksi halde tüm ihlaller bakımından bu usulün otomatik olarak uygulanması insan hakları ihlallerinin bağlayıcı kararlar yoluyla alenen kınanmasını sağlayan yargı sisteminin etkinliğini zayıflatarak insan haklarını ihlal eden Hükümetler üzerindeki baskıyı önemli ölçüde azaltacaktır.¹³⁶

Dostane çözüm usulüne ilişkin tartışma en genel haliyle adalet ve verimlilik çatışması olarak görülebilir. Bu değerlendirmeler ışığında AİHS madde 6(1) uyarınca yargılama sürelerinin uzunluğu veya 1 No.lu Protokol

¹³⁵ Lize R. Glas, "Unilateral declarations and the European Court of Human Rights: Between efficiency and the interests of the applicant", *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 25(5), 2018, 607–630.

¹³⁶ *Toğcu* kararında Yargıç Loucaides karşı oyunda bir kişinin kaybolması gibi devam eden bir ihlal iddiasıyla ilgili davalarda tek taraflı deklarasyonların kabul edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. *Toğcu v Turkey*, Yargıç Loucaides'in karşı oyu.

madde 1 uyarınca mülkiyet davaları gibi genellikle ciddi etik sorunlar doğurmayan problemlerle ilgili vakalar, yerleşik içtihadın bulunduğu hususlar ve mükerrer başvurular dostane çözüme uygundur. Bu nitelikte başvurular bakımından uzlaşma, ihlalin hızlıca çözüme ulaşması ile tüm paydaşlar bakımından olumlu sonuçlanmaktadır. Ancak yaşam hakkı ve işkence yasağı gibi ihlaller bakımından mağdurun iradesine gereken önemi veren ve ihlalin ciddiyetine uygun nitelikte daha detaylı bir değerlendirme gerekmektedir. Sayılan haklar bakımından ihlalin tespiti, muhtemel ihlalleri önleyici tedbirler alınması ve en temel haliyle adalet arayışı, usuli ihtiyaçlar veya verimlilik ile telafi edilmemelidir. Zira insanlık dışı ve onur kırıcı muamele veya masum insanların öldürülmesi gibi konuları içeren çözümler sadece sağlam gerekçelerle meşrulaştırılabilir. Bu nedenle Mahkeme madde 2 ve 3 ihlali iddiaları bakımından dostane çözümleri daha titiz ve detaylı bir şekilde değerlendirmelidir. Özellikle, başvuranın özgür ve bilgilendirilmiş iradesi ile anlaşmanın yapıldığı ve anlaşmanın adil olup olmadığı dikkate alınmalıdır. Ayrıca Bakanlar Komitesi'nin de dostane çözümler hususunda denetleme rolünü hassas biçimde yerine getirmesi gerekmektedir.¹³⁷ Komite, tek taraflı deklarasyonlar bakımından dostane çözümlerdeki denetim yetkisine benzer bir yetkiyle donatılarak özellikle ciddi insan hakları ihlalleri bakımından deklarasyonların uygulanmasını denetleyerek sisteme ilişkin endişeleri ortadan kaldıracaktır.¹³⁸

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

AİHM istatistikleri incelendiğinde Mahkeme'nin, önüne gelen başvuruların büyük oranda kabul edilemez olduğuna karar vermekte olduğu görülmektedir. Kalan dosyalar bakımından ise dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyon usulleri artan dosya yükünü azaltmak amacıyla kullanılmaktadır.

¹³⁷ Jomarjidge/Leach, Bakanlar Komitesinin dostane çözümlerin uygulanmasını değerlendirme rolünün sınırlı olduğunu, hatta olmadığını ve çözümün uygulanmaması halinde aynı uyumsuzluğun mahkemeye geri döndürülme olasılığının olmayacağına ilişkin endişelerini dile getirmektedirler. Dostane çözümler ve tek taraflı deklarasyonlar sistemi dikkatli uygulanmazsa devletlere yerine getirilmeyen vaatlerde bulunma imkanı verebilecektir. Nino Jomarjidge/Philip Leach, "What Future for Settlements and Undertakings in International Human Rights Resolution?", *Strasbourg Observers*, April 15, 2019 <<https://strasbourgobservers.com/2019/04/15/what-future-for-settlements-and-undertakings-in-international-human-rights-resolution>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

¹³⁸ *Glas* tüm tek taraflı deklarasyonlar bakımından denetim yapılmasını önermektedir. Bkz. *Glas*, s. 626. Ancak kanaatimizce iş yükü nedeniyle Gürcistan örneğinde olduğu gibi sistemsel kaynaklı özellik arz eden seri başvurular ve başvurucunun özellikle talepte bulunduğu başvurular bakımından Bakanlar Komitesi izleme yetkisi kullanılmalıdır.

Eğer bir uzlaşmaya varılamazsa, ancak Hükümet tek taraflı bir beyan vermeye istekliyse, Mahkeme bunu kabul etmekte ve davayı kayıttan düşürmektedir. Böylece yerleşik içtihat bulunan tüm alanlarda devletlerin iş birliği ile mümkün olduğunca davaların esasa ilişkin değerlendirme aşamasından önce çözülmesi amaçlanmaktadır. Sonuç olarak, *Strasbourg*'a ulaşan davaların küçük bir kısmı bir Mahkeme tarafından incelenmektedir. AİHM önünde dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyonların artan kullanımı, Mahkeme'nin işlevi ve misyonu ile verimliliğin sağlanması arasındaki hassas dengeyi gündeme getirmektedir.

Her ne kadar dostane çözümler ve tek taraflı deklarasyonların yerleşik içtihat veya mükerrer davalara dayanarak bir başvurunun sonlandırılması şeklinde aynı işlevi yerine getirdiği düşünülse de bu iki araç hukuki açıdan çok farklıdır. Dostane çözüme varılmasına yol açan müzakereler gizlidir; hükümetin tek taraflı deklarasyonda bulunma teklifi ise Mahkeme önünde kamuya açık bir prosedürün parçasıdır. Dostça çözümler her zaman tarafların onayını gerektirirken, tek taraflı bir beyan ile bir davayı sonlandırma genellikle başvuruçunun dostane çözüm müzakereleri sırasında hükümetin teklifini reddetmesiyle başlamaktadır ve başvuruçunun iradesi olmaksızın da uygulanabilmektedir. Mahkemenin süreçteki son görevi, dostane çözümün, Sözleşme ve Protokollerinde garanti edilen insan haklarına uyumunu incelemektir. Bu noktada Mahkeme tek taraflı bir deklarasyonla karşı karşıya geldiğinde, yapılan teklifi kabul etme veya reddetme konusunda tam bir takdir yetkisine sahiptir.

Dostane çözümlerin meşruluğuna ilişkin en önemli hususlardan biri çözümler kapsamında devletin ihlali kabulüdür. Dostane çözümler, tarafların serbest iradesine karşılık gelmektedir. Bu nedenle, ihlallerin mutlaka tek taraflı olarak kabul edilmesi aranmamaktadır. Zira bazı hallerde temel amaç tam da davaya konu ihlalin kabul edilmemesi ve gizli tutulmasıdır. Ancak, tek taraflı deklarasyonlar açısından durum farklıdır. Zira tek taraflı deklarasyonlarda meşrulaştırmanın önemli bir unsuru olan başvuruçunun iradesi eksiktir. Başvuruçunun, sürecin devam etmesini istemesine rağmen süreç, iradesi hilafına sonlandırılmaktadır. Son yıllarda AİHS madde 2 ve 3 bağlamında da çok sayıda tek taraflı deklarasyon kabul edilmiştir. Bu deklarasyonlardaki devlet beyanları genellikle ihlalin soyut biçimde kabul edildiği ifadeler içermektedir. Ancak deklarasyonlarda AİHS'in kurallarının ihlal edildiğinin devlet tarafından kabul edilmesi, meşruiyet açısından ortaya çıkan bu eksikliği telafi edebilecektir. Böylece dostane çözüm genellikle bir ihlal kabulünü içermezken, tek taraflı deklarasyonda bu kabulün aranması ve kamuya duyurulması ile davanın

sonucu Mahkeme kararına benzer etkiye sahip olabilecektir. Ancak, Devletin beyanının bu etkiye sahip olabilmesi için, genel pişmanlık ifadeleri içermesi yeterli olmamalı; Mahkeme kararına denk ölçüde açık ve somut olaya özgü ifadeler içeren nitelikte olması gerekmektedir. Aksi takdirde, başvurunun bağımsız, objektif bir yargı talebi dikkate alındığında davanın sonlandırılması meşru olmayacaktır.

Dostane çözümler ve tek taraflı deklarasyonların meşruiyetini değerlendirirken, verimlilik ve adalet arasında bir değer çatışması göze çarpmaktadır. Sistemin işleyişiyle ilgili genel çıkarlar çoğunlukla dostane çözümleri desteklerken, hukukun gelişimi ve insan haklarının etkili uygulanmasıyla ilgili çıkarlar buna karşıdır. Bir yandan, sürekli artan dosya yükünün Mahkeme'nin işleyişini etkilediği dikkate alındığında dostane çözümler, Mahkeme'ye vakaların daha hızlı değerlendirilmesi için elverişli bir araç sağlamakta ve Mahkeme'nin etkinliğini arttırmaktadır. Diğer yandan, bu usuller ciddi sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Sözleşme'nin ihlal edildiği iddiasının kapsamlı bir yargısal incelemesinin yapılmaması ve emredici bir bulgunun olmaması özellikle 2. ve 3. maddelerin ihlallerini içeren vakalarda, insan haklarının otoritesini zayıflatma ihtimalini barındırmaktadır.

Adalet ve verimlilik arasındaki dengeyi kurmak Mahkeme'nin görevidir. Bu nedenle mutlaka her başvuru bakımından somut olay özelinde değerlendirmenin yapılması gerekmektedir. Her şeyden önce başvurunun çözüme yönelik iradesinin özgür ve kapsamlı bilgiye dayanması esastır. Dostane çözümlerin etik meşruiyeti, başvurunun özel şartlarına bağlı olarak değişir ve bu nedenle vakanın niteliği ve koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. Genel olarak bakıldığında Mahkeme içtihadının net olduğu, mükerrer ve rutin vakalarda dostane çözümler makul ve meşru görünmektedir. Buna karşılık, yaşam hakkı ve işkence yasağını içeren dostane çözümler ise usul ve esas açısından daha özenle ele alınmalıdır. Mahkeme çözümlerin meşruiyetinin sağlanabilmesi için yukarıda sayılan prensiplere uyulmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu nedenle Mahkeme'nin başvurunun dostane çözüm veya tek taraflı deklarasyonla sonuçlandırılmasına ilişkin gerekçelerini detaylı olarak ifade etmesi gerekmektedir. Söz konusu ihlaller ne kadar ciddi ise, gerekçe de o kadar güçlü olmalıdır. Dostane çözüm müzakerelerinin gizliliğini ihlal etmeden, yaşam hakkı ihlal edilen veya kötü muamele gördüğünü iddia edilen bir başvuru için dostane çözümün neden bir ihlal kararından daha uygun olduğu gerekçede açıklanmalıdır. Son değerlendirmede dostane çözüm mekanizmasının hem bireysel başvuru sahibi hem de toplumun

geneli açısından etkinliğini incelenmeli; çözümün AİHS tarafından korunan hakları ve uluslararası insan hakları hukukunun amaçlarını yeterince güvence altına alıp almadığı değerlendirilmelidir. Esasen dostane çözüm ve tek taraflı deklarasyon usullerinin sadece başvuru tatmin etmekle kalmayıp uzun vadeli adaleti sağlaması Mahkeme'nin süreçte aktif rol oynaması ve başvuru sona erdikten sonra da Bakanlar Komitesi'nin dostane çözümlere ilişkin denetleme rolünü titizlikle yerine getirmesi ile sağlanabilir. Tek taraflı deklarasyonlar bakımından da Komite'ye denetim yetkisi tanınması usulün meşruiyetini arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Abazadze T, “European Human Rights Advocacy Centre: Friendly Settlements and Unilateral Declarations at the European Court of Human Rights”, *Eur. Hum. Rts. Advocacy Ctr.*, <<https://ehrac.org.uk/resources/friendly-settlements-and-unilateral-declarations-at-the-european-court-of-human-rights/>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.
- Ang F/Berghmans E, “Chapter IV. Friendly Settlements and Striking out Applications”, *Protocol No.14 and the Reform of the European Court of Human Rights*, Paul Lemmens/Wouter Vandenhoeve (ed.), Antwerpen-Oxford, Intersentia, 2005.
- Aslan V, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Dostane Çözüm Yolu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mahkeme İç Tüzüğü, 22 Ocak 2024, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_tur>, Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.
- Aybay R, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 88, 2010, <<https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-88-597>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024, s.225-260.
- Barreto IC, “Friendly Settlement before the European Court of Human Rights”, *Alternatives to Litigation between Administrative Authorities and Private Parties: Conciliation, Council of Europe (Ed.), Mediation and Arbitration –Proceedings, Multilateral Conference Lisbon (Portugal), 31 May-2 June 1999, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2000, s.35-59.*
- Bilir F, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol”, *AÜHFD*, 55(1), 2006, <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/628139>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024, s.135-156.
- Bilir F, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yargılama Yetkisi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Adalet Yayınevi, 2012.
- Cengiz S, “14 No’lu Protokol ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Getirilecek olan Değişiklikler”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 56, 2005, <<https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-56-114>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

Tarihi 20 Eylül 2024, s.341-358.

Coleman J/Silver C, “Justice in Settlements”, *Social Philosophy and Policy*, 4(1), 1986, s.102-144.

Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution Res(2002)59 concerning the practice in respect of friendly settlements, (Adopted by the Committee of Ministers on 18 December 2002 at the 822nd meeting of the Ministers’ Deputies), <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804de98a> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

Council of Europe, Explanatory Report to Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, restructuring the control machinery established thereby, European Treaty Series- No. 155, Strasbourg, 11.V.1994, <<https://rm.coe.int/16800cb5e9>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

Council of Europe, Explanatory Report to Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending the control system of the Convention, Council of Europe Treaty Series- No. 194, Strasbourg, 13.V.2004 <<https://rm.coe.int/16800d380f>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

Council of Europe, Explanatory Report to the Protocol No. 8 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Treaty Series No. 118, Vienna, 19.III.1985, para. 31, <<https://rm.coe.int/16800c96fe>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

Council of Europe, Protocol No. 3 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending Articles 29, 30 and 34 of the Convention, European Treaty Series No. 45, Strasbourg, 6.V.1963, <<https://rm.coe.int/168006b65b>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

Çoban AR, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Koruma Mekanizmasında Reform: 14. Protokol Mahkemenin İş Yükü Derdine Deva Olur mu?”, *AÜHFD*, 54(2), 2005, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42639/514079>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2025, s.319-345.

Ergül E, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi, 2003.

- Fikfak V, “Against settlement before the European Court of Human Rights”, *International Journal of Constitutional Law*, 20(3), 2022, s.942–975.
- Gemalmaz HB, “AİHM Yargısında Yeni Dönem: Protokol No.14’le Getirilen Yeni Kabuledilebilirlik Ölçütünün Uygulanmasına Eleştirel Bakış”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 31(1), 2011, <<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iumhmohb/issue/9399/117754>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024, s.209-242.
- Glas LR, “Unilateral declarations and the European Court of Human Rights: Between efficiency and the interests of the applicant”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 25(5), 2018, s. 607–630.
- Gölcüklü F, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Barışçı Yoldan Çözüm”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 41(1), 1986, <<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3231/45005>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024, s.105-121.
- Gözübüyük AŞ, Gölcüklü F, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 11. Protokole göre Hazırlanıp Genişletilmiş 11. Bası, Turhan Kitabevi, 2016.
- Gözübüyük AŞ, Gölcüklü F, Saygılı A, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 12. Bası, Turhan Kitabevi, 2019.
- Hardt M/Haumont G, “Why was Totopa v. Spain struck out from the list? A case of silenced vulnerability of a migrant mother under complex procedural constraints”, *Strasbourg Observers*, February 24, 2023, <<https://strasbourgothers.com/2023/02/24/why-was-totopa-v-spain-struck-out-from-the-list-a-case-of-silenced-vulnerability-of-a-migrant-mother-under-complex-procedural-constraints/>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.
- Harris, D / O’Boyle M / Bates E / Buckley C, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan (Çev.), Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Jomarjidge N/Leach P, “What Future for Settlements and Undertakings in International Human Rights Resolution?”, *Strasbourg Observers*, April 15, 2019, <<https://strasbourgothers.com/2019/04/15/what-future->

for-settlements-and-undertakings-in-international-human-rights-resolution>, Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.

Kamminga MT, “Is the European Convention on Human Rights Sufficiently Equipped to Cope with Gross and Systematic Violations?”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 12(2), 1994, s.153-164.

Keller H/Forowicz M/Engi L, *Friendly Settlements before the European Court of Human Rights*, Oxford University Press, 2010.

Keller H/Suter D, “Friendly Settlements and Unilateral Declarations: An Analysis of the ECtHR’s Case Law after the Entry into Force of Protocol No. 14”, *The European Court of Human Rights after Protocol 14-Preliminary Assessment and Perspectives (Forum Europarecht 22)*, Samantha Besson (Ed.), Schulthess 2011, s.55–92.

Leach P, *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, 4. Bası, Oxford University Press, 2011.

Leach P/Hardman H/Stephenson S, “Can the European Court’s Pilot Judgment Procedure Help Resolve Systemic Human Rights Violations? Burdov and the Failure to Implement Domestic Court Decisions in Russia”, *Human Rights Law Review*,10(2), 2010, 346-359.

Luban D, “Settlements and the Erosion of the Public Realm”, *The Georgetown Law Journal*, 83(7), 1995, s.2619-2662.

Mauri D, “Relationship between Municipal and International Law: Domestic Bodies on the Same Page: The Corte di Cassazione Extends the “European Revision” to ECtHR Decisions under Article 37(1) ECHR”, *The Italian Yearbook of International Law Online*, 32(1), 2023, s.484-490.

Menkel-Meadow C, “Whose Dispute Is It Anyway? A Philosophical and Democratic Defense of Settlement (In Some Cases)”, *The Georgetown Law Journal*, 83(7), 1995, 2663-2696.

Mowbray A, *Cases, Materials, and Commentary on the European Convention on Human Rights*, 3. Bası, OUP, 2014.

Myjer BEP, ‘It Is Never Too Late for the State – Friendly Settlements and Unilateral Declarations’, *Human Rights-StrasbourgViews / Droits de l’homme – Regards de Strasbourg*. Liber Amicorum Luzius Wildhaber,

- N.P. Engel Publishers, L. Caffisch et al. (eds.), 2007, s.309-328.
- Pasqualucci JM, “The Whole Truth and Nothing but the Truth: Truth Commissions, Impunity and the Inter-American Human Rights System”, *Boston Univeristy International Law Journal*, 12, 1994, s.321-370.
- Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 11 May 1994, in force Nov. 1, 1998, ETS No. 155.
- Rozakis CL, “Unilateral Declarations as a Means of Settling Human Rights Disputes: A New Tool for the Resolution of Disputes in the ECHR’s Procedure”, *Promoting Justice, Human Rights and Conflict Resolution through International Law*, Marcelo G. Kohen (Ed.), Koninklijke Brill NV Leiden, 2007, s.1003-1014.
- Rules of Court (July 2009), <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Library_2009_RoC_ENG>, Erişim Tarihi 20 Eylül 2024.
- Salihpaşaoğlu Y, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamada Kullandığı Yöntem, İlke ve Usuller*, Adalet Yayınevi, 2020.
- Weber GS, “Who Killed the Friendly Settlement? The Decline of Negotiated Resolutions at the European Court of Human Rights”, *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 7(2), 2007, <<https://digitalcommons.pepperdine.edu/drlj/vol7/iss2/4>> s. 215-267.
- Zwaak L, “A Friendly Settlement in the European Inter-State Complaints Against Turkey”, *SIM Newsletter*, No. 13, 1986.
- Zwaak L, “The Procedure Before The European Court of Human Rights”, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Pieter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn, Leo Zwaak (Eds), Intersentia, 4. Bası, 2006, s.98-287.

